

Miljöredovisning 2009

Stockholms läns landsting

Innehåll

Fakta om Stockholms läns landsting	3
Från vision till resultat.....	4
Information om redovisningen	6
Transporter	8
Energi	10
Läkemedel	12
Kemikalier.....	15
Produkter	17
Miljöledning	19
Upphandling	21
Kommunikation.....	23
Miljömedicinsk forskning och utveckling.....	25
Regional utvecklingsplanering	27
Landstingets miljösamarbeten.....	30
Landstingets arbete med avfall, föroreningar och annan miljöpåverkan	31
Hållbar utveckling och socialt ansvar	33
Hållbar upphandling för hållbar utveckling	36
Lustgas passar bättre för mamman än för miljön.....	37
Så styrs landstinget.....	38

Fakta om Stockholms läns landsting

Stockholms läns landstings främsta uppgift är att se till att alla invånare i länet har tillgång till en god och väl fungerande hälso- och sjukvård och kollektivtrafik. Andra viktiga inslag är den långsiktiga planeringen av trafiken och regionens tillväxt. All kollektivtrafik och en betydande del av vården bedrivs av upphandlade, privata leverantörer.

Landstingets huvudmål 2009 var att förbättra tillgängligheten och kvaliteten inom hälso- och sjukvården, förbättra kollektivtrafikens tillförlitlighet samt säkerställa en ekonomi i balans. Tillgängligheten förbättrades under året. Tillförlitligheten avseende tunnelbane- och pendeltågstrafiken förbättrades. Färdtjänsttrafikens tillförlitlighet var också god och sjötrafiken överträffade budgeterade mål för tidspassningen. Det redovisade ekonomiska resultatet (se tabell 1) överstiger budget med 318 miljoner kronor och de finansiella målen är uppfyllda.

Tabell 1. Landstingets ekonomi, Mkr	2009	2008
Resultat	1 138	543
Intäkter	68 016	64 808
Kostnader	-66 878	-64 264
Tillgångar	56 186	50 036
Skulder	54 058	49 121
Eget kapital	2 128	915

Landstinget ska även bidra till en ekologiskt hållbar utveckling av Stockholmsregionen. Miljöarbetet utgår från det miljöpolitiska programmet, Miljö Steg 5, med tydliga och ambitiösa mål. Landstinget arbetar även med sociala aspekter av hållbar utveckling, till exempel synas verksamheten löpande ur ett jämställdhetsperspektiv.

Landstinget har 43 136 anställda och är därmed en av Sveriges största arbetsgivare. Det kan jämföras med stora svenska internationella bolag, till exempel Sandvik AB som har drygt 40 000 anställda i 130 länder. Landstingets anställda finns emellertid bara inom länets gränser. Av personalen arbetar 94 procent inom hälso- och sjukvården inklusive tandvården.

Plattformen för landstingets personalpolitik är Personalpolicyn. Inom ramen för denna anges visioner och riktlinjer avseende såväl arbetsgivar- som medarbetaransvar. Det samverkansavtal som landstinget tecknat med personalorganisationerna reglerar samverkansformerna parterna emellan. Därutöver har landstinget att beakta både centrala och lokala kollektivavtal och lagstiftning.

Folkmängden i länet vid årets slut var 2 019 182, vilket utgör 21,6 procent av Sveriges befolkning. Länet är uppdelat i 26 kommuner och täcker en yta av 6 519 kvadratkilometer.

• Antalet vårdtillfällen 2009 var 306 044, en ökning med 2,8 procent. Antal läkarbesök var 7 444 855, en ökning med 3,1 procent. Övriga vårdgivarbesök var 7 795 501, en ökning med 3,5 procent. Statistiken visar vårdkonsumtionen för hela landstinget, det vill säga för Hälso- och sjukvårdsnämnden, HSN, och TioHundranämnden
• Av HSN:s kostnader för köpt vård stod privata vårdgivare för drygt 30 procent (2008: 27 %). Störst andel finns inom primärvård, 57 procent. Den största förändringarna skedde inom geriatrik, där andelen privat utförd vård ökade från 30 till 48 procent
• 2009 ökade antalet resenärer inom Waxholmsbolaget med 6,6 procent (antal passagerare 2009: 4 050 000). Antalet färdtjänstresor ökade med 3,2 procent (antal resor 2009: 3 612 000). Resandet med SL ökade med 1,0 procent och bussresor stod för hela ökningen (antal påstigande 2009: 687 000 000)
• Andelen kollektivresande av det totala antalet resande i länet under hela dygnet var oförändrat jämfört med 2008 och uppgick till 24 procent medan kollektivtrafikens andel under rusningstrafik i innerstan ökade från 78 till 79 procent

Från vision till resultat

Den övergripande visionen för landstingets miljöarbete är att tillhandahålla hälso- och sjukvård, tandvård samt kollektivtrafik på ett sådant sätt att invånarnas hälsa och livsmiljö gynnas. Vidare ska landstinget bidra till en ekologiskt hållbar utveckling av Stockholmsregionen, med bevarande av dess rika miljö.

I Miljö Steg 5 ges uttryck för de visioner som landstinget har för att miljöanpassa transporterna och användningen av energi, läkemedel, kemikalier och produkter. Visionerna har omsatts i mätbara mål som ska infrias till 2011.

TRANSPORTER

VISION: Landstingets transporter utförs enbart med förnybara drivmedel och ger inte upphov till luftföroreningar eller buller som påverkar hälsa eller miljö negativt. Kollektivtrafikens andel av persontransporterna är hög.

ENERGI

VISION: Värme, kyla och elektricitet kommer enbart från förnybara energikällor utan skadliga utsläpp. Effektiv energihushållning och utvecklad teknik medför att fastigheternas behov av energi är ytterst lågt.

LÄKEMEDEL

VISION: Landstingets verksamhet tillför inga miljöstörande läkemedelsrester till mark, vatten eller luft.

KEMIKALIER

VISION: Landstingets kemikalieanvändning skapar inga hälsoproblem eller någon miljöstörning.

PRODUKTER

VISION: Landstingets materialutnyttjande är resurssnålt och kretsloppsanpassat. Det skapar inga hälsoproblem eller någon miljöstörning.

Miljöpolicy

Landstingets miljöpolicy utgör ramverket för hur alla förvaltningar och bolag ska arbeta för att nå målen i Miljö Steg 5.

Miljöpolicyen säger övergripande att verksamheterna ska bedrivas så att miljöpåverkan blir ringa och ohälsa förebyggs.

Landstinget ska:

- verka för ekologisk hållbarhet genom framsynt regional planering, resurshushållning, övergång till förnybara resurser och minskade utsläpp av föroreningar,
- ta miljöhänsyn i varje beslut och handling,
- upphandla, köpa in och beställa varor och tjänster som medför minsta möjliga miljöbelastning,
- uppfylla lag- och myndighetskrav samt sträva efter att verksamheternas miljöresultat ständigt förbättras, samt
- informera och påverka anställda, allmänhet och andra organisationer i syfte att sprida kännedom om och förbättra landstingets miljöresultat.

Landstingets klimatpåverkan 2009 motsvar 197 711 ton koldioxidekvivalenter och härrör från transporter, energi och utsläpp av lustgas. Störst påverkan kommer från transporter (se figur 1).

På transportsidan använder landstinget etablerad teknik i stor skala, men är samtidigt med och driver på teknikutvecklingen, som till exempel den ”gröna” ambulansen och etanolhybridbussar.

Klimatproblemet med lustgas uppmärksammandes av landstinget redan för tio år sedan och Stockholms läns landsting blev först i världen med att införa rening av lustgas. Nu finns en marknad för tekniken, med två leverantörer på den svenska marknaden som konkurrerar. Och landsting och regioner samverkar kring denna fråga i ett nationellt lustgaskonsortium som landstinget tagit initiativ till.

I den tryckta versionen ska här ligga ett cirkeldiagram (figur 1) som visar fördelning mellan transporter (164 964 ton), energi (26 877 ton), lustgas (5 870 ton). Bildtext:

Landstingets klimatpåverkan från tjänsteresor och arbetspendling ingår inte i uppföljningen av Miljö Steg 5. Men en tidigare resvaneundersökning för HSN-förvaltningen och landstingsstyrelsens förvaltning visade att där gav dessa resor en klimatpåverkan på 1 300 ton koldioxid per år. Detta pekar på att resornas klimatpåverkan för hela landstinget inte är försumbar.

Landstinget strävar efter att hanteringen av kemikalier inte ska påverka miljön eller människors hälsa negativt. Därför finns en utfasningslista för de kemiska produkter och kemikalier i varor som landstinget ska arbeta med att få bort. Alla berörda verksamheter har egna handlingsplaner som visar hur var och en ska bidra.

Landstinget använder allt mer förnybart drivmedel för sina transporter. Under de två kommande åren måste ändå betydande satsningar ske – framför allt inom kollektivtrafiken – för att landstinget ska nå sina ambitiösa mål inom transportområdet.

All elektricitet kommer från förnybara källor, främst vattenkraft, men även vindkraft. Värmen är också till största del förnybar. Men där är det inte lika självklart att landstinget når målet 2011.

Utsläppen av läkemedelsrester till naturen ser ut att minska. Även landstingets utsläpp av lustgas fortsätter att minska, främst tack vare att ännu en lustgasreningsanläggning nu är på plats. Nästa år finns reningsanläggningar på alla landstingets förlossningssjukhus.

Landstinget arbetar målinriktat och strukturerat så att användningen av miljö- och hälsofarliga kemikalier minskar varje år. Mängden farliga kemikalier som används har minskat betydligt mer än förväntat tack vare detta arbete. Dock finns det vissa kemikalier som kan bli svåra att helt avveckla.

Andelen ekologiska livsmedel ökade något och prognosen kan betraktas som god, då krav i avtalen för patientmåltider stipulerar att 25 procent ekologiskt ska uppnås under 2011. Landstinget arbetar målmedvetet för att få bort farliga kemikalier i varor. Enbart vårdens arbete med att byta till miljövänligare undersökningshandskar resulterade 2009 i tvåhundra ton mindre PVC.

Information om redovisningen

Landstingets miljöredovisning är en årlig uppföljning av Miljö Steg 5. Redovisningen är även en uppföljning av huvudsakliga delar i budgetens miljöavsnitt, som i första hand anger delmål och milstolpar för arbetet inom ramen för miljöprogrammet. Den senaste redovisningen var för 2008 och publicerades i april 2009.

Från och med verksamhetsåret 2009 följer redovisningen Global Reporting Initiatives, GRI, på tillämpningsnivån C.

Tillämpningsnivå C bekräftas av KPMG. För fullständiga referenser till GRI hänvisas till GRI-indexet på www.sll.se/miljo.

Miljöredovisningen är granskad av Ernst & Young, se revisorns rapport på sidan 38.

Redovisningens innehåll

Landstinget tillämpar GRI:s vägledning för att definiera innehållet i redovisningen och tillhörande principer utifrån förutsättningen att redovisningen fokuserar på rapportering av landstingets miljöarbete.

Miljöredovisningen omfattar hela landstinget och är en uppföljning av Miljö Steg 5 och de viktigaste områdena ur ett miljöperspektiv: transporter, energi, läkemedel, kemikalier och produkter.

Genom tillämpning av GRI och egna redovisningsprinciper vill landstinget säkerställa att bilden av verksamhetens miljöarbete är så fullständig som möjligt. Ekonomiska och sociala aspekter omfattas i begränsad utsträckning. Information om landstingets personal omfattas inte av redovisningen utan följs upp och redovisas i ett särskilt personalbokslut (se www.sll.se).

Redovisningen ska kunna användas som källa till information och som beslutsunderlag för viktiga intressenter, dit landstinget räknar bland annat kunder, leverantörer, intresseorganisationer och myndigheter.

En annan viktig intressentgrupp är allmänheten – landstingets egentliga uppdragsgivare. Det är allmänheten i länet som direkt påverkas av miljöarbetet genom friskare luft och renare vatten. Ytterst är det också invånarna som bestämmer inriktningen på miljöarbetet genom att välja vilka politiker som ska styra.

En viktig intressentgrupp internt är de cirka 2 000 medarbetare som har arbetsuppgifter relaterade till att nå målen i Miljö Steg 5. Redovisningen vänder sig också till dem genom att uppmärksamma prestationer och samtidigt påminna om de långsiktiga ambitionerna.

Med miljöredovisningen för 2009 vill landstinget öka intresset för och kunskapen om landstingets miljöarbete och även öppna för dialog och på andra sätt utveckla relationerna med viktiga intressenter.

Ambitionen är ta in synpunkter på arbetet och om möjligt tillgodose dessa i samband med redovisningen.

Redovisningens omfattning

Landstingets miljöarbete är omfattande och påverkar såväl den lokala miljön som förhållanden i de länder där inköpta varor produceras. Miljö Steg 5 gäller all landstingsfinansierad verksamhet, men i redovisningen görs avgränsningar så att det framför allt är landstingets egna verksamheter som följs upp. Landstingets förvaltningar och bolag följer upp resultat i redovisningen och använder det i sitt förbättringsarbete.

Från och med 2009 definieras informationsinsamling i dokumentet "Specificering av målen i Miljö Steg 5" med diarienummer LS0812-1170. Processen för informationsinsamling och mätmetoder är densamma för de år som Miljö Steg 5 avser. Det är samma förvaltningar och bolag som redovisar varje år, men antalet rapporterade enheter inom respektive förvaltning och bolag kan variera mellan åren, till exempel när verksamheter övergår till privat regi.

Miljöredovisningen sammanställs av SLL Miljö, som är den centrala miljöavdelningen vid landstingsstyrelsens förvaltning, LSF. SLL Miljö sitter på Fleminggatan 20 i Stockholm och nås via landstingets växel, 08-737 25 00 eller e-postadressen miljo.lsf@sll.se. Aktuell information om landstingets miljöarbete finns alltid på www.sll.se/miljo.

Transporter

Mål 2011:

- utförs minst hälften av landstingets person- och varutransporter med förnybara drivmedel
- är kollektivtrafikens utsläpp av partiklar och kväveoxider kraftigt reducerade och det bedrivs ett systematiskt bullerreduktionsarbete

Andel förnybart drivmedel inom Stockholms läns landsting	32 %
Minskar kollektivtrafikens utsläpp av partiklar och kväveoxider?	Ja (med 5 respektive 113 ton sedan 2006)
Bedriver SL ett systematiskt bullerreduktionsarbete?	Ja

Användningen av förnybara drivmedel måste öka 2010

Andel förnybara drivmedel ökade något 2009 (se tabell 2), men resultatet är under budgetens riktvärde på 40 procent. Landstingets totala bränsleförbrukning är 88 804 kubikmeter och SL:s bussar står för drygt 80 procent av volymen.

	2009	2008
Busstrafik, Storstockholms lokaltrafik, SL	36	34
Waxholmsbolaget	3	3
Färdtjänstrafik, SL	20	24
Ambulans m m	7	8
Stockholms läns sjukvårdsområde, SLSO	39	29
MediCarrier	19	23
TioHundra	54	49
Övriga	14	32
Totalt	32	31

Ambulans m m omfattar de ambulanstransporter, liggande persontransporter, akutbilar samt transport av avlidna som HSN-förvaltningen upphandlar. Bland övriga transporter ingår alla övriga rapporterade förvaltningar/bolag. Från och med 2009 ingår transporter inom ramen för centrala avtal avseende omhändertagande av specialavfall samt textilservice, vilket försämrar resultatet jämfört med 2008. Uppgifterna avser andelen förnybart drivmedel av den totala årsförbrukningen. Baserat på uppgift från bränsleleverantör ingår 5 procent förnybar komponent i vanlig bensin och diesel. E85 räknas som förnybart drivmedel till 82 procent och fordonsgas 73 procent enligt uppgift från Vägverket respektive Gasföreningen. För 2008 antogs inblandningen vara högre, vilket syns i jämförelsen mellan åren.

Blygsamt resultat för SL 2009 – men goda chanser 2011

Även om antalet miljöbussar i SL:s bussflotta bara ökade marginellt (se tabell 3) har SL stora möjligheter att nå målet. SL har en handlingsplan för att 50 procent av busstrafiken ska ske med förnybart drivmedel vid utgången av 2011 och vidtog 2009 flera viktiga åtgärder.

SL tecknade tilläggsavtal med Busslink om att införa miljöbussar i befintliga avtal och i pågående bussupphandling finns krav på förnybara drivmedel. Vidare fattade SL:s styrelse beslut om en särskild finansieringslösning som ger möjlighet till fler miljöbussar. Under 2009 tog SL även flera beslut för att trygga försörjningen av biogas. Dessutom påbörjades ett försök med sex etanolhybridbussar och SL planerar även ett test med 100 procent rapsdiesel, RME.

	2009	2008
Dieselbussar	1 495	1 441
Etanolbussar	418	424
Biogasbussar	103	64
Totalt	2 016	1 929

Dieselbussarna har en inblandning av 5 procent RME i bränslet.

Fler miljöbilar inom färdtjänsten

Färdtjänsten har ett bonussystem med 4,5 kronor per mil för miljöbilar. Andelen miljöbilar i taxiflottan ökade från 24 procent (2008) till 46 procent (2009), men många av miljöbilarna är hybrider som visserligen är bränslesnålare men drivs med bensin.

Waxholmsbolaget söker alternativ

Waxholmsbolaget fortsätter att söka efter alternativa bränslen och planerar att 2010 utvärdera en diesel med 30-40 procents förnybar inblandning, främst tallolja. För samtliga fartyg beräknas merkostnaderna för ett förnybart bränsle bli omkring 18 miljoner kronor per år.

Det kan bli fler "gröna" ambulanser

I maj 2009 invigde landstinget och Ambulanssjukvården i Storstockholm AB, AISAB, världens första miljöambulans. Den är biogasdriven och sanerad från många miljö- och hälsofarliga kemikalier. Projektet avslutas våren 2010. Därefter vidtar ett arbete för att använda erfarenheterna från projektet till att ställa krav vid upphandling.

Det behövs fler miljöbilar

Landstinget tecknade ett ramavtal för personbilar hösten 2006, med endast miljöbilar, och leasingavtal inom landstinget är normalt på tre år. Ett rimligt antagande vore därför att andelen miljöbilar var närmare 100 procent, men som framgår av tabell 4 är så inte fallet.

	Antal fordon 2009	Andel miljöbilar (%)	
		2009	2008
SLSO	492	42	38
TioHundra	168	85	100
Karolinska Universitetssjukhuset	28	68	41
Södertälje sjukhus	19	37	E T
Övriga	30	87	78
Totalt	737	54	57

Definition och avgränsning: Landstingets definition av miljöbil följer definitionen i Förordning om ändring i förordningen (2004:1364) om myndigheters inköp och leasing av miljöbilar (SFS 2005:1228). De fordon som ingår i uppföljningen är de som landstingets förvaltningar och bolag äger eller leasar och som används i verksamheten, exklusive förmånsbilar. Endast personbilar enligt trafikregistret avses.

Utsläppen av kväveoxider ser ut att bli en utmaning

Utsläppen minskar jämfört med 2006 (se tabell 5), men målet är att kollektivtrafikens utsläpp ska minska med 15 procent till 2011, räknat per personkilometer. I en utredning som landstinget gjorde 2009 var det bara SL som uppgav att det är möjligt att nå målet. För färdtjänsten är prognosen oklar medan det anses vara tekniskt och ekonomiskt omöjligt för Waxholmsbolaget.

	2006			2009		
	Partiklar (ton)	Kväveoxider (ton)	Personkilometer (pkm)	Partiklar (ton)	Kväveoxider (ton)	Personkilometer (pkm)
Busstrafik	22	1 498	1 639 000 000	18	1 381	1 713 000 000
Färdtjänsttrafik	4	22	61 029 994	4	17	63 280 459
Waxholmsbolaget	8	260	39 594 700	8	269	41 421 466
Totalt	34	1 780	1 739 624 694	29	1 667	1 817 701 925

För att minska buller från verksamheten så vidtog SL bland annat olika bullerreducerande åtgärder, ställde bullerkrav i en bussupphandling och på nya spårfordon samt uppdaterade en bullerkartläggning, avseende spårtrafiken, för kommande åtgärder.

Energi

Mål 2011:

- har den totala energianvändningen inte ökat jämfört med år 2000 (SL har 2006 som basår)
- kommer all el och kyla från miljöanpassade källor
- kommer minst 75% av värmen från förnybara källor som ger låga utsläpp

Energianvändning	Minskar för Locum men ökar för SL jämfört med basår
Andel förnybar el och kyla	99 %
Andel förnybar värme	77 %

Energianvändning för lokaler ökade något under 2009

Den totala energianvändningen för Locums och SL:s lokaler var 702 569 megawattimmar förra året och ökade 2009 till 709 243 MWh.

Locums användningen av energi per kvadratmeter sjönk med 3,1 procent jämfört med föregående år och är betydligt lägre än basåret 2000. Resultatet förklaras av Locums energibesparingsprojekt, samarbeten med hyresgästerna och energioptimeringsprojekt med incitament (Energy Performance Contracting, EPC).

Den totala energianvändningen för SL:s lokaler ökade 2009 och är högre än 2006. Även relaterat till personkilometer är den högre, trots ett större transportarbete 2009 (4 872 000 000 personkilometer jämfört med 4 668 000 000 år 2006). SL ska analysera orsakerna.

	Energianvändning 2009			Energianvändning basår		
	Totalt, MWh	kWh/m ²	kWh/pkm	Totalt, MWh	kWh/m ²	kWh/pkm
Locum	464 092	237	---	490 725	251	---
SL	245 151	---	0,050	226 995	---	0,049

Locum har 2000 som basår, medan SL jämför med 2006. SL:s siffror för basåret har justerats till följd av uppdaterad mätning. I Locums uppgift för basår ingår ej kyla.

Locums energianvändning avser samtliga så kallade strategiska fastigheter som förvaltas av Locum. SL:s energianvändning i tabellen ovan inkluderar el, värme och kyla för samtliga fastigheter som ägs av SL; tunnelbanestationer, pendeltågstationer, lokaltågstationer, spårdepåer samt bussterminaler.

Uppgifterna är normalårskorrigerade och avser uppvärmd yta BTA (bruttoarea).

Ordförklaring: Personkilometer, pkm, är ett mått på utfört transportarbete och en indikator på verksamhetens storlek för SL. En personkilometer definieras som att en person färdas en sträcka på en kilometer med något av SL:s färdmedel. Kilowattimmar, kWh och megawattimmar, MWh (1 000 kWh) är mått på använd energi.

Incitament ger minskad energianvändning

Locum startade 2009 EPC-projekt inom 13 fastigheter. Det första steget var att göra energikartläggningar. Dessa ligger till grund för olika åtgärder 2010, som ska minska användningen av värme och elektricitet med mellan 15 och 20 procent. Resultaten från de pågående EPC-projekten vid Danderyds och Jakobsbergs sjukhus är så här långt en minskad värmeanvändning med 6 respektive 50 procent.

Grön IT införs i landstinget

En ny organisation, SLL IT, bildades i januari 2009. Förändringsarbetet sker i projektet GEMIT (gemensam IT i landstinget). I och med att landstingets verksamheter digitaliseras i allt högre grad ökar miljöpåverkan av IT. Detta beaktas i projektet och ett mål för projektet är att energianvändningen för IT ska minska med 20 procent.

Sol, vind och vatten

Den elektricitet som handlas upp för försörjning av Locums lokaler är förnybar och kommer utslutande från vattenkraft.

All elektricitet och kyla för SL:s lokaler och spårtrafik är förnybar. Elektricitet till tunnelbana, lokalbanor och övrig spårverksamhet samt till en stor del av SL:s lokaler uppfyller Naturskyddsföreningens Bra Miljöval (95 procent vattenkraft och 5 procent vindkraft). När det gäller pendeltågen så kommer 100 procent från vattenkraft.

	Elektricitet		Kyla		Elektricitet och kyla	
	Totalt, MWh	Andel förnybar	Totalt, MWh	Andel förnybar	Totalt, MWh	Andel förnybar
Locum	202 847	100 %	18 307	66 %	221 154	97 %
SL:s lokaler	125 300	100 %	4 251	100 %	129 551	100 %
SL:s spårtrafik	492 586	100 %	---	100 %	492 586	100 %
Totalt	820 733	100 %	22 558	72 %	843 291	99 %

Under året utredde Locum olika lösningar för småskalig, förnybar energiproduktion. Utredningen kommer bland annat att resultera i test av fastighetsnära vindkraft. Tre olika typer av vindkraftlösningar, som placeras på byggnadernas tak, planeras stå klara under 2010.

Solcellsanläggningen vid sjukhuset i Huddinge fungerar tillfredsställande och levererade elektricitet under hela året. Möjligheten att bygga liknande anläggningar vid andra sjukhus är stor, men idag överstiger kostnaderna nyttan. Solfångaranläggningen för att värma vatten på Södertälje sjukhus utvärderades under året med positivt resultat. Nya solfångaranläggningar för att förvärma varmvatten kommer att uppföras vid Bromma sjukhus, Dalens sjukhus och Rosenlunds sjukhus.

Fortfarande hög andel förnybar värme

För Locum är cirka 95 procent av värmen fjärrvärme. Fjärrvärmen som levererades 2009 hade en förnybar andel på cirka 75 procent.

Andel förnybar värme till SL:s lokaler minskade med sju procentenheter 2009. Minskningen beror främst på att fler förvaltningsobjekt ingår 2009 och att dessa värms med fossil energi.

	2009		2008	
	Värme totalt (MWh)	Andel förnybar värme	Värme totalt (MWh)	Andel förnybar värme
Locum	242 938	75 %	255 056	71 %
SL	115 600	82 %	112 587	89 %
Totalt	358 538	77 %	367 643	77 %

SL har avtal med Fortum om att köpa 100 procent förnybar fjärrvärme för delar av fastighetsbeståndet. Fortum når 100 procent förnybar värme genom att kompensera för den icke förnybara delen genom CDM-projekt¹. Locum har inte något avtal om ”grön” fjärrvärme.

¹ CDM står för Clean Development Mechanism, och är regelverket för koldioxidminskningsprojekt som definieras av Kyotoprotokollet och Marrakechavtalet, inom ramarna för den globala överenskommelsen FCCC (Framework Convention on Climate Change). CDM innebär att ett industriland med bindande utsläppsåtaganden i Kyotoprotokollet genomför ett projekt i ett utvecklingsland, istället för att genomföra motsvarande utsläppsminskande projekt i det egna landet.

Läkemedel

Mål 2011:

- är nivåerna av de mest miljöstörande läkemedlen i utsläppen från reningsverken eller i ytvatten lägre än år 2005
- är utsläppen av lustgas minskade med 75% jämfört med år 2002

Läkemedel är livsviktigt för många människor. Men när läkemedel kommer ut i naturen kan de påverka växter och djur negativt och i förlängningen även oss människor. Därför arbetar landstinget aktivt för att minska utsläppen. Bland annat genom att vara med i olika nationella samarbeten. Lustgas ger ofta god smärtlindring, men tyvärr har lustgasen en negativ inverkan på klimatet. Därför pågår ett intensivt arbete med att minska onödiga utsläpp och läckor på sjukhusen, samt att rena den lustgas som används.

Utsläpp av vissa miljöstörande läkemedel från reningsverken jämfört med 2005	Nivåerna är lägre för 14 läkemedel och högre för åtta substanser
Utsläpp av lustgas jämfört med 2002	Minskat med drygt 14 ton sedan 2002

Läkare utbildas i att ta miljöhänsyn vid förskrivning

Landstinget utbildar läkare i vilka läkemedel som är miljömässigt bra att skriva ut till sina patienter och ger varje år ut skriften "Kloka listan" som anger rekommenderade läkemedel inom sjukvården. I "Kloka listan" vägs bland annat läkemedlens miljöpåverkan in.

Förvaltning bolag	Andel miljöutbildade förskrivare
Danderyds sjukhus	58 %
Karolinska Universitetssjukhuset	55 %
SLSO	100 %
S:t Eriks Ögonsjukhus	38 %
Södersjukhuset	48 %
Södertälje sjukhus	65 %
TioHundra	68 %

Trenden är negativ – vilket är positivt

Landstinget mäter sedan 2005 mängderna av utvalda läkemedel i utloppsvattnet från avloppsreningsverken i Bromma, Käppala och Henriksdal. Prover tas från det reade avloppsvattnet, som sedan analyseras av ett ackrediterat laboratorium. En linjär regressionsanalys gjordes för åren 2005-2009 (se tabell 2).

Substans	Typ av läkemedel	Trend	Substans	Typ av läkemedel	Trend
Atenolol	Blodtryckssänkande	neg	Naproxen	Inflammationshämmande	neg
Ciprofloxacin	Antibiotika	pos	Noretisteron	Könshormon	
Citalopram	Mot depression	pos	Norfloxacin	Antibiotika	
Cyklofosfamid	Cellgift		Ofloxacin	Antibiotika	
Dextropropoxifen	Smärtstillande	neg	Oxazepam	Lugnande	pos
Diazepam	Lugnande		Oxitetracyklin	Antibiotika	
Diklofenak	Smärtstillande, inflammationshämmande	neg	Paracetamol	Smärtstillande	neg
Doxycyklin	Antibiotika		Paroxetin	Mot depression	
Erytromycin	Antibiotika	neg	Ranitidin	Mot magsår	pos
Etinylöstradiol	Könshormon		Salbutamol	Mot astma	neg
Felodipin	Blodtryckssänkande		Sertralin	Mot depression	neg
Fluoxetin	Mot depression		Sulfametoxazol	Antibiotika	neg
Furosemid	Blodtryckssänkande	pos	Terbutalin	Mot astma	pos
Hydroklortiazid	Blodtryckssänkande	neg	Tetracyklin	Antibiotika	

Ibuprofen	Smärtstillande	neg	Trimetoprim	Antibiotika	pos
Ketoprofen	Inflammationshämmande	neg	Warfarin	Mot blodpropp	neg
Metoprolol	Blodtryckssänkande	pos	Östradiol	Könshormon	
Metronidazol	Antibiotika	neg			

De 35 substanser som mäts är de som innebär störst belastning på miljön, som är mest sålda och som inte metaboliseras i reningsverken. För 13 substanser ligger halterna 2009 under laboratoriets detektionsgräns för den aktuella substansen och för dessa saknas resultat. Totalt för åren 2005-2009 finns det resultat för 22 av 35 ämnen. För att kompensera för variationer i flöde räknas halterna om till massflöden innan de lämnas till statistiker för vidare utvärdering. Värden för år 2007 exkluderades eftersom analysresultaten inte visade på tillförlitliga halter.

Svensk modell kan bli europeisk standard

Landstinget, Apoteket, Läkemedelsverket, Sveriges Kommuner och Landsting och Läkemedelsindustriföreningen är samarbetsparter i projektet att miljöklassificera alla läkemedelssubstanser som finns på den svenska marknaden. Klassificeringen ska vara komplett vid utgången av 2010. Parterna i miljöklassificeringsprojektet beslutade 2009 att arbeta för att sprida miljöklassificering till EU och på så sätt öka incitamentet för läkemedelsbranschen att utveckla mer miljöanpassade läkemedel.

Lustgasutsläppen minskar

Landstingets utsläpp av lustgas fortsätter att minska. Jämfört med 2002 har utsläppen minskat från 33 ton till 19 ton. Samtidigt var det fler förlossningar 2009 än 2002, och om det beaktas var utsläppen 2009 i storleksordningen 50 procent lägre än 2002.

Förvaltning/bolag	2002	2007	2008	2009
Danderyds sjukhus	8 100	7 701	6 803	5 438
Folktandvården Stockholms län	1 473	412	338	240
Karolinska Universitetssjukhuset	14 759	9012	7 046	6 100
S:t Eriks Ögonsjukhus	1 425	482	562	225
Södersjukhuset	4 800	5 760	4 389	5 560
Södertälje sjukhus	2 498	3 150	1 800	1 350
TioHundra	331	27	26	24
Totalt	33 386	26 544	20 964	18 937

Karolinska Universitetssjukhusets utsläppsvärde 2008 är korrigerat jämfört med redovisningen 2008, och därav även utsläpp totalt 2008.
Folktandvården saknar uppgift för 2002 och redovisar där istället siffror som avser 2004.
Uppgifter om lustgasutsläpp avser all användning på platsen, så att till exempel Danderyds sjukhus inkluderar BB Stockholm och att sjukhustandvård ingår i uppgift för respektive sjukhus. Uppgifterna inkluderar användning inom förlossning och övrig medicinsk användning. Förlossningssjukhusen ska emellertid enbart räkna den lustgas som används vid förlossningar. Förvaltningar och bolag ska dessutom exkludera den lustgas som skickas i retur till leverantören, då den numera återanvänds. Överlag redovisas inga av dessa siffror idag av sjukhusen, och sannolikt är därför resultatet bättre än vad som framgår av tabellen.

Lustgasreningsanläggningar införs på alla förlossingssjukhus

I maj invigde Danderyds sjukhus en anläggning som ska rena lustgas från förlossningsavdelningarna. Anläggningen är en utveckling av den teknik som används på Karolinska Universitetssjukhuset i Huddinge. En högre reningsgrad av lustgasen samt förbättrad värmeåtervinning är några av förbättringarna med denna anläggning.

På de återstående förlossningssjukhusen är reningsanläggningar under införande. Karolinska Universitetssjukhuset i Solna planerar att investera i reningsanläggning 2010. Södertälje sjukhus styrelse beslutade att en anläggning ska installeras 2010 och på Södersjukhuset pågår redan ett arbete med upphandling.

Effektivisera lustgasanvändningen och minska läckage

Förutom det nationella lustgaskonsortiet finns en intern grupp inom landstinget för lustgasfrågor. Där är verksamheternas miljösamordnare, barnmorskor, läkare samt representanter från medicinsk teknik och fastighet representerade. En viktig fråga under året var att pröva och utvärdera metoder för att effektivisera lustgasanvändningen.

En annan viktig fråga som landstingets lustgasgrupp arbetade med var att minska läckage. LSF och Locum gjorde läckagesökningar på tre sjukhus, som visade att ledningarna generellt sett är i gott skick och de läckor som upptäcktes åtgärdades.

Kemikalier

MÅL 2011:

- har 25 % av kemikalier och kemiska produkter på utfasningslistan fasats ut

Kemikalier behövs för att landstingets verksamheter ska fungera. Till exempel använder personalen inom sjukvården desinfektionsmedel, rengöringsmedel och hygienprodukter. Kemikalier används även inom fastighetsverksamhet och för underhåll av SL: s fordon².

Fasa ut 25 % av de farliga kemikalier och kemiska produkter som används i landstinget	Användningen fortsätter att minska, men vissa särskilt farliga kemikalier kan vara svåra att helt få bort

Tre års målmedvetet arbete

Sedan 2007 pågår ett omfattande arbete med att minska mängderna miljö- och hälsofarliga kemikalier inom landstinget. Landstingets tog först fram en lista med de mest miljö- och hälsofarliga kemikalierna som används i landstinget – utfasningslistan.

Utfasningslistan delar in kemikalierna i två kategorier: ämnen som helt ska bort (avvecklingsämnen) och ämnen som ska minska (minskningsämnen). Arbetet är i uppdelat i kemikalier och kemiska produkter (redovisas här) och kemikalier i produkter (se Produkter.)

Under 2008 inventerade landstingets verksamheter vilka utfasningskemikalier de har och tog fram planer på hur de ska minska användningen.

Stora mängder miljö- och hälsofarliga kemikalier är redan borta

Landstinget fortsätter att minska användningen av utfasningskemikalier. Tack vare digitaliseringen av fototekniken används hydrokinon nästan inte alls och genom att installera nya diskmaskiner blir verksamheterna av med stora mängder glutaraldehyd.

	Användning			Förändring jmf basår		Antal avvecklingsämnen	
	Basår	2008	2009	kg/lit	%	2008	2009
Capio S:t Görän	i u	i u	50	i u	i u	i u	i u
Danderyds sjukhus	295	204	15	-280	-95%	3	1
Folktandvården Stockholms län	24	11	8,5	-15,5	-65%	6	5
Karolinska Universitetssjukhuset	502	93	87	-415	-83%	6	5
Aleris Diagnostik	i u	i u	i u	i u	i u	i u	
Unilabs	i u	2,8	1,4	i u	i u	7	4
Stockholms läns sjukvårdsområde	i u	i u	i u	i u	i u	i u	3
S:t Eriks Ögonsjukhus	i u	0,005	0,040	i u	i u	2	1
Södersjukhuset	30	10	6	-24	-81%	2	i u
Södertälje sjukhus	167	167	67	-100	-60%	3	2
TioHundra	0	0	0	0	0%	0	0
Totalt	1 018	485	183	-835	-82%	7	7

Södersjukhusets uppgift för 2008 är ändrad jämfört med redovisningen 2008. Uppföljningen avser landstingets förvaltningar och bolag, samt tre privata vårdgivare som bedöms vara kemikalieintensiva. Dessa tre är Aleris Diagnostik AB, Unilabs AB och Capio S:t Görän AB. Antal avvecklingsämnen för Karolinska avser de sex ämnen som används inom vården och som omfattas av avvecklingsplanen. Karolinska använder emellertid ytterligare nio ämnen, främst inom laborieverksamhet. Basår är 2006 eller 2007. I de fall uppgift saknas för basåret räknas inte användning övriga år in i totalsiffran.

² Det arbete som Locum, Nya Karolinska Solna-förvaltningen och SL bedriver för att fasa ut kemikalier beskrivs under Produkter.

Målet att minska med 25 procent nås med god marginal

Det framgår av redovisningen att målet att minska förbrukningen av utfasningskemikalier med 25 procent överträffas med god marginal. Däremot är det flera avvecklingsämnen som ser svåra ut att helt få bort.

Karolinska Universitetssjukhuset hanterar överlägset störst mängd kemikalier. Sjukhuset bedriver också ett noggrant och systematiskt utfasningsarbete. Det finns dock flera avvecklingsämnen som bedöms bli svåra att avveckla helt till 2011. Det är till exempel kvicksilver, som främst ingår i ett konserveringsmedel inom laboratorieverksamhet.

Den enda avvecklingskemikalie som Danderyds sjukhus använder är glutaraldehyd som finns i två produkter. Under 2009 upphörde användningen av en av dessa produkter på flera avdelningar. Till 2011 bedömer Danderyds sjukhus att användningen av utfasningsämnen helt upphört.

Södersjukhuset använde 2009 två avvecklingskemikalier; glutaraldehyd och d-limonen. Glutaraldehyd försvinner 2010 då nya diskmaskiner installeras. d-limonen ingår i en produkt som landstinget centralt försöker substituera och är med största sannolikhet borta 2011. När det gäller minskningsämnen återstår bara zinksulfatheptahydrat, som är svårt att ersätta.

Södertälje sjukhus använde 2009 glutaraldehyd och d-limonen. Glutaraldehyd ska bytas mot perättiksyra och d-limonen är sannolikt borta 2011. Däremot bedöms zinksulfatheptahydrat i dagsläget vara oersättligt. När glutaraldehyd försvinner blir den procentuella minskningen, jämfört med 2006, mer än 95 procent.

Enligt avvecklingsplanen för SLSO kommer alla avvecklingskemikalier utom fluorvätesyra, att vara avvecklade till 2011 och inköpt mängd utfasningskemikalier ha minskat med 95 procent.

S:t Eriks Ögonsjukhus använde 2009 tre avvecklingsämnen, glutaraldehyd, hydrokinon och blågel (koboltklorid). Glutaraldehyd används som fixeringsmedel vid elektronmikroskopi och hydrokinon används för infärgning av vävnadssnitt. Endast blågelen bedöms ersättningsbar. När det gäller minskningsämnen använde S:t Eriks Ögonsjukhus 17 stycken 2009.

Folktandvården använder fem avvecklingsämnen. d-limonen och hydrokinon kommer fasas ut före 2011. Däremot blir det svårare med dibutylftalat, fluorvätesyra och glutaraldehyd.

Kunskap och erfarenhetsutbyte ger framgång

LSF, leder, styr och samordnar arbetet med att fasa ut miljö- och hälsofarliga kemikalier och har bland annat satt samman en kemikaliegrupp inom landstinget. Gruppen arbetar med att höja kompetensen om kemikalier och att utbyta erfarenheter kring lyckade åtgärder. Nytt för 2009 är att även privata kemikalieintensiva verksamheter ingår. I maj 2009 ordnade LSF ett seminarium om kemikalier där landstingets kemikaliearbete presenterades för interna och externa deltagare.

Flera verksamheter deltar i den nationella substitutionsgruppen som arbetar med att hitta ersättare för miljö- och hälsofarliga kemikalier. Landstinget är också medlem i användarförening för KLARA som är ett elektroniskt kemikalierregister.

Produkter

MÅL 2011:

- prioriteras resurssnålhet och kretsloppsanpassning vid upphandling och inköp
- har inköpen av varor och förbrukningsartiklar som innehåller landstingets utfasningskemikalier upphört
- är 25% av landstingets måltider baserade på ekologiskt framställda produkter
- har användningen av byggmaterial som inne håller ämnen upptagna på Locums avvecklingslista upphört

Som stöd för att förvaltningar och bolag ska göra miljöriktiga inköp har landstinget en egen miljömärkning.

Prioriteras resurssnålhet och kretsloppsanpassning?	Ja, även om inte alla idag har rutin för detta
Utfasnings av farliga kemikalier i varor	Arbete pågår
Andel ekologiska livsmedel	10 procent
Utfasning av farliga kemikalier i byggmaterial	Arbete pågår

Rutiner på plats för upphandling och inköp

Alla landstingets förvaltningar och bolag ska prioritera resurssnålhet och kretsloppsanpassning vid upphandling och inköp och ha en rutin för det i miljöledningssystemet.

Vid en granskning av alla förvaltningars och bolags miljöledningssystem så kunde alla utom tre visa att de hade en lämplig rutin³. De övriga saknar en rutin men har i de flesta fall ändå någon information i miljöledningssystemet om att ett sådant arbetssätt finns.

Krav vid upphandling ska få bort de farligaste kemikalierna i varor

För att landstinget ska minska användningen av miljö- och hälsofarliga kemikalier är det avgörande att få med rätt miljökrav i avtalen, både i centrala och lokala upphandlingar.

Från och med den 1 januari 2011 ska alla upphandlingar som landstinget gör innehålla krav på att så kallade avvecklingsämnen inte får förekomma. Därför är det viktigt att fram till dess informera och på andra sätt ge stöd till förvaltningar och bolag.

För att stötta de lokala upphandlarna lanserade landstinget 2009 ett verktyg för miljöanpassad upphandling. Lanseringen av verktyget kombinerades med en utbildning, riktad till upphandlare och inköpare, som omfattar grundläggande miljökunskap och en genomgång av hur man praktiskt arbetar med miljökrav vid upphandling.

PVC och ftalater ska fasas ut på sikt

Landstinget beslutade redan 1997 att avveckla polyvinylklorid, PVC. Detta har dock inte regelmässigt följts upp då det inte omfattats av miljöprogrammen.

När landstinget tog fram en utfasningslista för kemikalier i varor beslutades emellertid att klassa PVC som ett så kallat minskningsämne, det vill säga ett ämne som ska fasas ut på sikt. I PVC kan ftalater ingå som mjukgörare och även ftalater klassas som ett minskningsämne.

³ Färdtjänstnämndens förvaltning ingick ej i granskningen

Konkreta mål finns nu för avveckling (se tabell 2). Dessa följs upp inom ramen för Miljö Steg 5. Landstingets krav på undersökningshandskar innebar 2009 en minskad användning av 226 ton PVC.

Produkt	PVC	PVC-fri	Ftalat-fri	Totalt	Andel	Mål
Raka sugkatetrar	598 084	174 654	174 654	772 738	23 % PVC-fri	100 %
Hydrofila tappningskatetrar	1 593 422	1 258 165	1 258 165	2 851 587	44 % PVC-fri	20 %
Sugslangar och sugset	152 931	1 750	128 121	154 681	83 % ftalat-fri	100 %
Undersökningshandskar	16 646 200	54 331 460	70 977 660	70 977 660	77 % PVC-fri	90 %

I statistiken ingår avrop som landstingets förvaltningar och bolag samt vissa privata vårdgivare gör från MediCarriers sortiment. Där ingår även inköp som Danderyds sjukhus gör via sitt eget sterilförråd samt produkter som LINK Stockholm distribuerar till patienter i hemmet.

Ekologiska livsmedel

Andelen ekologiska livsmedel för landstinget ökade 2009 från 9 till 10 procent. Även om resultatet inte är betryggande är det ändå möjligt att nå målet, eftersom det i landstingets omfattande kostavtal för patientmat finns krav på 25 procent ekologiska livsmedel 2011. Det är framförallt för patientmaten som andelen behöver öka för att målet ska nås.

	Kostnad livsmedel 2009, kr	Andel ekologiskt 2009	Andel ekologiskt 2008
Danderyds sjukhus	12 558 662	6%	2%
Karolinska Universitetssjukhuset	29 399 000	10%	14%
Kulturförvaltningen	15 000	100%	100%
Locum	300 085	67%	41%
S:t Eriks Ögonsjukhus	634 779	71%	i u
SLSO	i u	i u	i u
Södersjukhuset	26 297 996	10%	9%
Södertälje sjukhus	3 851 324	12%	10%
TioHundra	224 025	35%	i u

Vårdverksamheter redovisar patientmåltider, kaffe, frukt med mera. Övriga redovisar kaffe och frukt med mera. I redovisningen för 2009 är, liksom 2008, personalmåltider exkluderade. Danderyds sjukhus har ej uppgifter för första kvartalet. S:t Eriks Ögonsjukhus och TioHundra lämnar ej uppgift om patientmåltider. Andel ekologiskt 2008 för Södertälje sjukhus avser Sjukvården Salem Nykvarn Södertälje.

Byggmaterial

Locum arbetar aktivt med att fasa ut kemikalier genom sitt engagemang i miljöbedömningssystemet BVB. Vid upphandling ställer Locum krav på att BVB:s kriterier ska användas vid val av produkter inom drift, förvaltning och byggprojekt. I praktiken innebär det att avvecklingskemikalier ej får förekomma. Locums uppföljning visar att leverantörer i huvudsak uppfyller kraven.

BVB:s kriterier utgör grunden i Nya Karolinska Solna-förvaltningens upphandlingskrav och förvaltningen bedömer att man därigenom uppfyller målet i Miljö Steg 5.

Under 2009 var SL:s kemikaliekraV formulerade så att kemikalier och kemiska produkter inte fick innehålla avvecklingsämnen enligt landstinget utfasningslista. En särskild instruktion håller på att tas fram i syfte att framöver ställa krav på ett likartat sätt i alla upphandlingar. SL gör uppföljning av kraven genom revisioner samt genom fordonsdatabasen FRIDA för trafikentreprenörer.

Miljöledning

MÅL 2011:

- fortsätter alla landstingets verksamheter att ha miljöledningssystem som är miljöcertifierade enligt ISO 14001 och som styr såväl mot landstingets övergripande mål som mot lokala miljömål
- är miljöledningssystemen integrerade i ordinarie verksamhetsstyrning
- ingår miljöhänsyn som en naturlig del i beslutsprocesserna

Miljöledningssystem är en administrativ struktur som utgör basen för ett framgångsrikt miljöarbete. Rätt använt ger miljöledningssystemet stöd för att styra, tillsätta resurser, genomföra åtgärder, följa upp resultat och hitta förbättringsmöjligheter. Ledningssystemet utgör en garant för kontinuitet.

Har alla förvaltningar och bolag certifierade miljöledningssystem?	Ja, alla utom Färdtjänstnämndens förvaltning
Är miljöledningssystemen integrerade?	Nej, men arbete pågår bland samtliga
Ingår miljöhänsyn som en naturlig del i beslutsprocesserna?	Nej, men flertalet har rutin för detta

Verksamhetsanpassade miljöledningssystem i varje verksamhet

Redan 2006 hade landstingets samtliga förvaltningar och bolag egna miljöledningssystem som var certifierade enligt ISO 14001.

Åren 2007 och 2008 bildades två nya förvaltningar, HSN-förvaltningen och Nya Karolinska Solnas förvaltning, NKS. Båda dessa certifierades 2009 enligt ISO 14001.

Färdtjänstnämndens förvaltnings miljöcertifiering upphörde 2009 när Färdtjänstens trafikverksamhet gick över till SL. Övriga förvaltningar och bolag är miljöcertifierade.

Att integrera miljö i verksamhetsstyrningen kan gå till på olika sätt

Målet om att integrera miljöledningssystemen är formulerat så att det ger förvaltningar och bolag utrymme att utforma integrationen så att det passar deras verksamhet.

En del inför ett integrerat ledningssystem för hela verksamheten. Locum och MediCarrier arbetar redan så. SL bygger för närvarande upp ett processororienterat verksamhetssystem, där miljö kommer att finnas med i alla relevanta processer. SLSO:s nya ledningssystem ska omfatta patientsäkerhet, miljö, arbetsmiljö, ekonomi och säkerhet. Även landstingsrevisorerna arbetar med att utveckla ett kvalitetsledningssystem där miljö integreras.

De flesta förvaltningar och bolag väljer att integrera miljö i några utvalda och särskilt viktiga processer och oftast är det då budget- respektive upphandlingsprocessen som man väljer att fokusera på.

Integrering pågår

Landstinget lät hösten 2009 göra en extern granskning av förvaltningars och bolags miljöledningssystem. Den visade att de flesta förvaltningar och bolag är på god väg att integrera miljö i verksamhetsstyrningen (se tabell 2).

I landstingets budget 2009 står att förvaltningar och bolag åtminstone ska påbörja integrationen och den sammantagna är bilden att samtliga uppfyller detta krav.

Flertalet har rutin för att bedöma miljökonsekvenser av beslut

Förvaltningar och bolag ska ta miljöhänsyn vid relevanta beslut genom att göra en bedömning av miljökonsekvenserna inför beslutet. Detta ska göras enligt fastställd rutin och åtminstone ske vid tjänsteutlåtanden till respektive nämnd/styrelse.

Höstens granskning av alla verksamheters miljöledningssystem visade att det är många förvaltningar och bolag som ännu inte arbetar med att göra systematiska miljökonsekvensbedömningar på högsta beslutande nivå (se tabell 2).

De flesta verksamheter har emellertid rutiner för att göra miljökonsekvensbedömning av vissa typer av beslut, till exempel vid investering eller upphandling. Många kan också visa planer på att utveckla rutiner och verktyg för att uppnå detta så att en bedömning av miljökonsekvenserna sker inför alla relevanta beslut.

Som exempel på miljökonsekvensbedömningar som gjordes 2009 kan nämnas Danderyds sjukhus, som gjorde en miljöbedömning vid planering för en ny akutvårdsbyggnad. Inom SLSO tas miljöhänsyn vid beslut om till exempel ombyggnad, flytt och inköp av fordon och 2009 gjorde arton av resultatenheterna miljöbedömningar.

För att landstingets förvaltningar och bolag ska nå målet om att miljökonsekvensbedömning görs vid beslut kan det vara nödvändigt att den högsta ledningen hos respektive verksamhet involveras i arbetet och ändrar rutiner för beslutsfattande.

Tabell 2. Status för miljöledningsarbetet i landstinget. Resultaten baseras på en särskild granskning som landstinget lät göra hösten 2009		
	Är miljöledningssystemen integrerade?	Ingår miljöhänsyn som en naturlig del i beslutsprocesserna?
AISAB	Gul	Blå
Danderyd	Gul	Gul
Folktandvården	Gul	Gul
HSN-förvaltningen	Gul	Grön
Karolinska Universitetssjukhuset	Grön	Gul
Kulturförvaltningen	Gul	Grön
Landstingsrevisorerna	Gul	Röd
Locum	Grön	Gul
LSF	Gul	Grön
MediCarrier	Grön	Grön
TioHundra	Gul	Grön
NKS	Grön	Grön
Patientnämnden	Gul	Gul
Regionplanekontoret	Gul	Röd
SL	Gul	Grön
SLSO	Gul	Gul
Södersjukhuset	Gul	Röd
S:t Eriks Ögonsjukhus	Röd	Röd
Stockholm Care	Röd	Gul
Södertälje sjukhus	Gul	Gul
Waxholmsbolaget	Gul	Röd
Röd	Uppfyller ej målet	
Gul	Arbete pågår, målet uppfylls delvis alt. målet uppfylls genom annan information än specificerad	
Grön	Uppfyller målet	
Blå	Information saknas	

Upphandling

MÅL 2011:

- genomförs alla miljöprioriterade upphandlingar och beställningar med relevanta miljökrav som följs upp
- skärps miljökraven kontinuerligt för de miljöprioriterade upphandlingarna

Den miljöpåverkan som landstingets verksamhet ger upphov till påverkas av vilka miljökrav som finns med i de avtal som tecknas med olika leverantörer. Där kan man bestämma vilka kemikalier som inte får finnas i produkter, hur stor andel ekologiska råvaror som ska ingå i patientmåltider och så vidare. Landstinget handlar upp varor och tjänster för stora belopp och landstingets upphandlingskrav kan därigenom få stort genomslag. Det totala värdet av landstingets upphandlingar 2009 uppgick till 46 miljarder. Det är högre än tidigare år vilket bland annat beror på SL:s stora trafikupphandling.

Ställs relevanta miljökrav vid miljöprioriterade upphandlingar?	Ja, men oklart i vilken omfattning ställda miljökrav följs upp
Skärps miljökraven kontinuerligt?	Nej

Miljökrav ska åtminstone ställas vid miljöprioriterade upphandlingar

Förvaltningar och bolag ska ställa relevanta och proportionerliga miljökrav vid upphandlingar som är prioriterade ur miljöhänseende. Redovisningen visar att de flesta redan nu ställer krav och att målet sannolikt nås till 2011. Många verksamheter gör emellertid sällan eller aldrig egna upphandlingar utan använder centrala ramavtal för varor och tjänster.

LSF tecknar ramavtal för hela landstinget och ställer alltid relevanta miljökrav i upphandlingar som är miljöprioriterade enligt den så kallade PRIO-listan⁴, se tabell 2.

Angio, neuroradiologi, urologi och endoskopi (instrument med tillbehör för undersökning/ behandling av hjärta, hjärna, urinvägar och ändtarm)
Sårvård specialförband (avancerade förband för komplicerade sår)
Suturer och staplers (tråd och häftklammer för att sy/häfta ihop sår)
Blodprovtagningsartiklar
Värdetransporter
Inramning av konst
Medierådgivningstjänster
Laboratorieartiklar
Rekonditionering av manuella rullstolar

Ställda miljökrav ska också följas upp

SL och LSF stod för den största delen av det upphandlade värdet 2009 och båda gör systematiska uppföljningar av miljökrav.

Efterlevnaden av SL:s miljökrav följs upp via en omfattande revisionsverksamhet. Under 2009 genomfördes revisioner av trafikentreprenörerna Swebus, Arriva och Veolia samt av teknikentreprenören LL Naturentreprenader (kemisk vegetationsbekämpning).

⁴ Miljöprioriterade upphandlingar definieras i landstingets så kallade PRIO-lista. Det är ett dokument som LSF uppdaterar regelbundet och som, utifrån miljöpåverkan och upphandlad volym, prioriterar upphandlingsobjekt ur ett miljöperspektiv.

LSF följer i första hand upp de objekt som finns med på PRIO-listan och 2009 följde man bland annat upp avtalet för omhändertagande av världens specialavfall. Därtill gjorde LSF 2009 en utredning för att kvantifiera miljönyttan av enskilda miljökrav.

Verktyg och utbildning för miljöanpassad upphandling

LSF tog 2009 fram ett webbaserat modulsystem så att förvaltningar och bolag enklare kan ställa miljökrav vid upphandling. Där finns mallar som visar vilka miljökrav, till exempel när det gäller kemikalier, som förvaltningar och bolag ska ställa enligt Miljö Steg 5. Verktöget omfattar varor och tjänster som vanligtvis upphandlas lokalt och det finns tillgängligt för alla⁵.

Landstingets miljömärkning

År 2007 utvecklade LSF, tillsammans med MediCarrier och Karolinska Universitetssjukhusets miljöavdelning, ett miljömärkningssystem för MediCarriers varukatalog och beställningssystem. Det ska underlätta för landstinget olika verksamheter att avropa varor med höga miljöprestanda. Nu omfattar miljömärkningen även kontorsmaterial.

Under 2009 påbörjades en revidering miljömärkningen så att märkningen ska omfatta alla produkter med bra miljöprestanda – i stället för som nu endast markera där man kan göra ett aktivt val. Dessutom utvecklades ett system för att regelbundet mäta volymen avropade miljömärkta varor.

År 2009 granskades försäljningsstatistik för sex objekt för att se hur stor andel miljömärkta varor utgör (av antal sålda artiklar) samt se trenden. Andelen varierar från 1,5 procent (batterier)⁶ till mellan 80 och 90 procent (urintappningskatetrar). Fyra av sex objekt visade en positiv trend när det gäller andel miljömärkta artiklar.

Landstinget ska driva på utvecklingen av miljöanpassade varor

Landstinget ska kontinuerligt skärpa miljökraven vid upphandling. För att detta ska ske systematiskt och konsekvent är det ett krav enligt miljöprogrammet att förvaltningar och bolag har en rutin för detta i sitt miljöledningssystem.

Vid den granskning som gjordes 2009 av miljöledningssystemen fick endast LSF godkänt. För ungefär hälften av landstingets förvaltningar och bolag konstaterades att arbete pågår, medan övriga inte ansågs uppfylla målet. LSF skärper miljökraven fortlöpande genom att miljöledningsrutiner för upphandling samt PRIO-listan omarbetas, förtydligas och förbättras.

---

⁵ Se www.sll.se/hallbarupphandling

⁶ Förklaringen till den låga andelen för batterier är att de batterier som är märkta med miljöblomman kan användas flera gånger, medan de utan miljömärkning är engångsbatterier.

Kommunikation

MÅL 2011:

- känner alla landstingets anställda till hur miljöprogrammet berör deras arbete
- är landstingets bolag och förvaltningar kända i sina respektive verksamhetsområden som föregångare inom miljöområdet
- har landstinget deltagit i minst ett externt samarbete per miljömålsområde, där man arbetat för att bidra till lösningar på miljöproblemen

Landstingets miljöarbete bidrar till att skapa friskare luft och renare vatten till nytta för länets invånare. Det är vad landstinget arbetar för att uppnå och det är det som landstinget vill kommunicera till medarbetare och invånare i Stockholm.

Får anställda kunskap om miljöprogrammet genom rutin/handlingsplan för intern kommunikation?	Ja, men ett fåtal verksamheter har ännu inte rutin/handlingsplan för intern kommunikation
Är landstinget känt som föregångare inom miljöområdet?	Uppgift saknas (en särskild undersökning ska göras i slutet av programperioden)
Sker externa samarbeten inom samtliga miljömålsområden?	Ja

Landstinget har sedan 2007 en kommunikationsstrategi för miljöfrågor. Den bygger på en nulägesanalys samt interna och externa hearings om miljökommunikation, som landstinget arrangerade. Strategin omfattar kritiska framgångsfaktorer, mål, budskap, riktlinjer och prioriterade kanaler för miljökommunikation. Strategin anger också vilka som är prioriterade målgrupper för kommunikationen (se tabell 2).

Interna målgrupper	Externa målgrupper
Förvaltnings-, bolags-, och verksamhetschefer	Landstingets leverantörer och samarbetspartners
Miljöansvariga/miljösamordnare	Stockholms läns invånare
Inköpare/upphandlare/beställare	Yrkesverksamma inom miljöbranschen
Ekonomichefer, revisorer och controllers	Journalister
Informations- och pressansvariga	Centrala myndigheter
Utbildare och utbildningsansvariga	Andra landstings/regioners miljöchefer
Övriga berörda anställda	Stockholms länsstyrelse och länets kommuner
Andra bolag och förvaltningar än den egna verksamheten, särskilt sådana med samordnande ansvar	Opinionsbildare och miljöorganisationer

Landstingets politiker är inte en målgrupp i traditionell mening, men i egenskap av uppdragsgivare är det givetvis viktigt att hålla politikerna välinformerade om miljöarbetet.

Personalen måste förstå deras del i miljöarbetet

Förvaltningar och bolag ska hela tiden arbeta för att anställda känner till hur målen i Miljö Steg 5 berör deras arbete. För detta ska finnas en särskild rutin eller handlingsplan. Kravet finns såväl i miljöprogrammet som i budget 2009.

LSF lät 2009 granska verksamheternas miljöledningssystem för att bland annat se om en handlingsplan, rutin, eller dylikt finns som säkerställer att anställda får kunskap om hur miljöprogrammet berör deras arbete. Granskningen visade att samtliga förvaltningar/bolag uppfyller kravet på rutin eller handlingsplan för intern kommunikation utom en, där arbete pågår. För att öka kunskapen internt om miljöarbetet är utbildning en aktivitet som förvaltningar och bolag satsar mycket på.

Många aktiviteter ordnas centralt

LSF arrangerar miljöseminarier och miljöutbildningar för landstingets personal och leverantörer (se tabell 2). Utöver detta är nu drygt 28 000 anställda utbildade genom den webbaserade grundläggande utbildningen i miljöfrågor.

	Tillfällen	Deltagare	Ämnesområden, exempel
Miljöseminarier och frukostar	13	950	Hygien, kemikalier, läkemedel och nyckeltal
Miljöutbildningar	50	1 250	Grund- och spetsutbildning i miljö, miljölagstiftning, miljörevision, läkemedel, miljöombudsutbildning, miljöanpassad upphandling, kemikalier

Extern kommunikation ska ge stöd åt miljöarbetet

Landstinget är beroende av omvärlden för att kunna förverkliga sina miljövisioner. Det behövs ett miljöengagemang bland allmänheten, att leverantörer kan erbjuda tjänster och produkter som uppfyller landstingets miljökrav och att andra organisationer drar åt samma håll. Därför är extern kommunikation av miljöarbetet väldigt viktig.

SL ser en stark koppling mellan miljöarbetet och varumärket, det vill säga hur företaget uppfattas av sina kunder. Därför har miljöargument en viktig roll i den externa kommunikationen. Några exempel 2009:

- Kampanj med kända artister med miljö som bärande argument
- Presentation av höstens nyheter i SL-trafiken utifrån ett miljöanslag
- Annonser och redaktionellt material om miljö i dagspress

I samarbete med externa intressenter

Landstingets miljömål ligger i framkant och då krävs ibland att landstinget engagerar sig i olika externa samarbeten för att utveckla ny teknik och nya arbetsmetoder.

SL	Test av etanolhybridbussar påbörjades 2009, i samarbete med Scania och Nobina	Transporter
Locum	Samarbete med Västfastigheter och Region Skåne avseende statistik och mätmetoder för energi	Energi
LSF	Startade tillsammans med Landstinget i Uppsala ett nationellt nätverk om läkemedel och miljö och driver ett nationella lustgaskonsortium	Läkemedel
Karolinska Universitetssjukhuset	Deltar i nationell substitutionsgrupp för kemikalier i syfte att hitta ersättare till farliga kemikalier	Kemikalier och produkter

Världens kanske tuffaste miljömål

I januari 2009 beslutade landstingsstyrelsen att under året genomföra en stor informationskampanj om landstingets miljöarbete riktad mot länets invånare och anställda.

Huvuddelen av kampanjen pågick under hösten med bland annat annonser i tidningen Metro. Med broschyrer och reklamaffischer har informationen gått ut i de sammanhang där invånarna möter landstinget såsom i vården och kollektivtrafiken. Kampanjen genomfördes av LSF, i samarbete med de verksamheter som främst berördes. Kemikalier och klimat var i fokus.

Miljömedicinsk forskning och utveckling

Mål 2011:

- tillämpas resultaten från den arbets- och miljömedicinska forskningen i landstingets beslutsprocesser

Tabell 1. Uppföljning av mål i Miljö Steg 5	Utfall 2009
Tillämpas resultaten från den arbets- och miljömedicinska forskningen i landstingets beslutsprocesser?	Flertalet följer landstingets folkhälsopolicy helt

Landstinget arbetar för en bättre hälsa och en god livskvalitet för länets invånare. Som en grund för landstingets hälsofrämjande arbete finns en folkhälsopolicy samt forskning och metoder som Karolinska Institutets folkhälsoakademi tar fram.

Ny organisation för landstingets folkhälsoarbete

Sedan den 1 januari 2009 finns en ny organisation i Stockholms län, Karolinska Institutets folkhälsoakademi, KFA, som arbetar med folkhälsofrågor för länets invånare. Landstinget beställer stora delar av sitt folkhälsoarbete från KFA. Ansvaret för dessa beställningar har HSN-förvaltningen.

KFA bedriver folkhälsovetenskaplig forskning och utbildning samt strategiskt och praktiskt folkhälsoarbete. Utifrån aktuell forskning tar KFA fram utbildningar, metoder och informationsmaterial som kan användas av till exempel hälso- och sjukvården.

Landstingets folkhälsopolicy

Landstingets folkhälsopolicy ger en gemensam utgångspunkt för landstingets verksamheter i det hälsofrämjande arbetet. Det finns starka samband mellan ohälsa och sjukdom och yttre faktorer, till exempel levnadsvanor och relationer. En annan viktig faktor är miljön och ett av policyns mål handlar om att den miljörelaterade hälsan ska förbättras (se tabell 1).

Tabell 1. Folkhälsopolicyns fem mål. Folkhälsopolicyns övergripande mål är: En god hälsa och jämlik hälsa för alla i länet.	
1. Goda livsvillkor	Ojämlikhet i hälsa ska minska
2. God miljö	Den miljörelaterade hälsan ska förbättras
3. Goda arbetsförhållanden	Den arbetsrelaterade hälsan ska förbättras
4. Hälsosamma levnadsvanor	Förutsättningarna för goda levnadsvanor ska förbättras – ohälsa på grund av livsstil ska minska
5. God psykisk hälsa	Den psykiska ohälsan ska minska

En genomgång av information från förvaltningar och bolag visar att de flesta verksamheterna rapporterar att de helt följer folkhälsopolicyn. Flera av verksamheterna uppger att de också vidtagit åtgärder för att arbeta folkhälsoinriktat.

Handling för hälsa 2008-2010

Till folkhälsopolicyn finns en handlingsplan, Handling för hälsa. Där presenteras 25 prioriterade insatser som ska utföras av landstingets förvaltningar och bolag innan utgången av 2010. Vissa insatser kan kräva samverkan både inom landstinget och med externa aktörer. År 2011 ska Handling för hälsa följas upp.

En god miljö

Det aktuella hälsoläge som ligger till grund för insatser som rör den miljörelaterade hälsan är bland annat att kvaliteten på luft, vatten och boendemiljö är internationellt sett god i regionen. Vissa luftföroreningar är dock fortsatt höga längs starkt trafikerade gator och vägar och andelen som störs av buller ökar. Det blir också allt fler konflikter mellan nybyggnation och

krav på luftkvalitet och ljudmiljö. Dessutom byggs det alltså med metoder som inte säkerställer hälsosamma boendemiljöer. Befolkningens åldrande kommer också att bidra till att öka all miljörelaterad sjuklighet.

Regional utvecklingsplanering

Mål 2011:

- utgör den regionala utvecklingsplanens mål och åtgärder för en långsiktigt hållbar livsmiljö en grund för landstingets strategiska planering

Utvecklingen av Stockholmsregionen kräver en långsiktig planering och samordning. Inom landstinget ansvarar Regionplanenämnden för att ta fram en regional utvecklingsplan, RUFS, som ska hantera långsiktig samhällsplanering i Stockholmsregionen. SL ansvarar för utformning av landstingets trafikpolitik och den översiktliga trafikplaneringen

Tabell 1. Uppföljning av mål i Miljö Steg 5

Genomför Regionplanekontoret och SL de åtgärder som föreslås i miljöprogrammet?	Ja

Regional utvecklingsplan för Stockholm

Fokus 2009 för Regionplanekontoret var att slutföra arbetet med den nya regionala utvecklingsplanen, RUFS 2010. RUFS 2010 har som ett huvudmål att skapa ”en region med god livsmiljö”. Ett av förarbetena till RUFS 2010 var att utreda vad som konkret måste ske för att uppnå de regionala miljöambitionerna. Utgångspunkt var bland annat regionala miljö kvalitetsmål och miljö kvalitetsnormer för luft, buller och vatten. Största utmaningen blir att minska miljöpåverkan och säkra regionens ekosystem trots fortsatt hög tillväxt.

Samverkan för regional utveckling

För att genomföra den regionala utvecklingsplanen samverkar Regionplanekontoret med många aktörer i regionen och Mälardalen. Det är främst kommuner, länsstyrelser, statliga verk, intresseorganisationer samt näringslivsaktörer. Ett löpande samarbete finns även mellan Regionplanekontoret och olika nätverk och kommittéer, till exempel Mälardalsrådets miljöutskott och Klimatsamverkan i Stockholms län.

Klimatförändringar ger regionala utmaningar

Regionplanekontoret tog 2009 fram en rapport⁷ om anpassning till effekterna av klimatförändringar i Stockholmsregionen. Där konstateras att anpassning till översvämningar i Mälaren har kommit relativt långt. Även anpassning av elnätet till risken för ökade vindhastigheter pågår.

Frågan om vattenkvalitet kan dock bli en framtida knäckfråga. Förändringarna i nederbördsmonstret och på havsnivån har effekter som riskerar att kraftigt försämra råvattnets kvalitet. Hoten inkluderar ökad frekvens av bräddning från VA-systemet, ökade vattentemperaturer, ökad urlakning av föroreningar och näringsämnen samt ökad risk för saltvatteninträngning. Under andra halvan av detta sekel finns risk för att Mälaren skulle kunna slås ut som vattentäkt på grund av saltvatteninträngning.

SL ansvarar för utformning av landstingets trafikpolitik

SL:s viktigaste bidrag till en förbättrad miljö är att resandet med kollektivtrafiken ökar. Faktorer som SL arbetar med för att öka resandet är till exempel förbättrad tidhållning och fler nöjda kunder. Resultaten förbättrades 2009, även om SL inte nådde alla sina mål.

Tabell 1. Uppföljning av SL:s övergripande mål ”Fler och mer nöjda kunder”

Styrmått	2008	2009	Mål 2009

⁷ Regionplanekontoret, rapport 4:2009.

Nöjda kunder	72 %	76 %	74 %
Kunder i tid	86 %	87 %	91 %
Resenärer per vintervardag (tusental)	701	705	710
Påstigande en vanlig vintervardag (tusental)	2 482	2 498	2 514

RUFS 2010: Med sikte på hållbar utveckling

Från ett miljöperspektiv handlar RUFS 2010 om att skapa bra förutsättningar för minskad klimatpåverkan. Bland annat behöver regionens energisystem förbättras och ställas om till förnybara bränslen. En mer effektiv energianvändning inom transport- och bebyggelsesektorerna är också avgörande – speciellt för att minska utsläppen av växthusgaser. Utsläppsmål per länsinvånare: 20 procents minskning (år 2020), 40 procents minskning (2030), 90 procents minskning (2050).

RUFS planeringsmål för 2030 uppnås genom att:

- Stimulera till mer energi- och resurseffektiva transporter
- Begränsa transporternas negativa påverkan
- Effektivisera energiförsörjningen och ställa om till förnybara energikällor
- Expandera, förstärka och koppla samman försörjningssystemen – till exempel fjärrvärme
- Utveckla småskaliga lösningar för energi, vatten och avlopp för glesa regiondelar
- Minska avfallsmängderna och använda avfall som en resurs
- Säkerställa logistiskt goda lägen för regionens energi-, material- och varuförsörjningsanläggningar

Att utveckla en attraktiv och kapacitetsstark kollektivtrafik – som drivs med förnybara bränslen – är ett väsentligt bidrag till minskad klimatpåverkan. Men det gäller även att öka vägkapaciteten i kritiska avsnitt samt styra och begränsa efterfrågan via ekonomiska styrmedel och incitament. Här spelar även en utvecklad regional tågtrafik och lokal spårtrafik en viktig roll. För att begränsa klimatpåverkan behöver även godstransporterna på vägnätet effektiviseras och samordnas.

För bebyggelsesektorn gäller det att öka andelen bostäder och lokaler med låg energiförbrukning. Det befintliga byggnadsbeståndet kan göras mer energieffektivt i samband med renoveringar, medan nya hus bör vara passivhus. Även effektivare belysning spelar roll för att minska energianvändningen.

Genom att planera för en tät och flerkärnig region – och matcha bebyggelse- och transportsystemen med varandra – kortas länsinvånarnas resor för att nå regionala stadskärnor, arbetsplatser och service. Resorna sker också oftare med kollektivtrafik. Därmed hålls energiåtgången per invånare tillbaka. En tät bebyggelsestruktur gör det också mer ekonomiskt att bygga ut fjärrvärmenäten och ansluta fler användare.

Från fossilt till förnybart – Stockholmsregionens energiframtid

Energistudien för Stockholmsregionen har varit ett viktigt strategiskt underlag i arbetet med RUFS 2010. Energiförsörjningen och klimatproblematiken spelar en avgörande roll för Stockholmsregionens framtid. Idag står transport- och bebyggelsesektorerna för 80 procent av länets direkta utsläpp. Det håller inte i längden. Energisystemen behöver förändras och ställas om – och energianvändningen effektiviseras. Förändringarna berör energins hela värdekedja från tillförsel till omvandling, inklusive användningen inom samhällets olika sektorer.

Landstingets miljösamarbeten

För att underlätta genomförandet av Miljö Steg 5 har landstinget löpande dialog och kunskapsutbyte med externa intressenter genom diverse organisationer och nätverk. Därtill deltar landstinget i olika projekt.

Internt inom landstinget finns också ett miljönätverk där miljöchefer, miljösamordnare och miljöombud från samtliga förvaltningar och bolag deltar och även särskilda samarbetsgrupper för bland annat transport- och energifrågor.

Östersjösamarbete om biogas

För att långsiktigt säkerställa tillgången på förnybara bränslen och miljöbussar ingår SL i olika internationella samarbeten. Ett nytt samarbete är EU-projektet Baltic Biogas Bus som leds av SL och som syftar till att öka biogasanvändningen i kollektivtrafiken kring Östersjön. Genom att bygga upp ett nätverk av städer och regioner ges alla deltagare en bättre förhandlingsposition vid upphandling av infrastruktur och biogasbussar. Med en större grupp ”biogasstäder” ökar intresset hos potentiella biogasbuss- och infrastrukturleverantörer, vilket bör leda till förbättrade tekniska lösningar och lägre kostnader.

Samarbete mellan Energimyndigheten och största fastighetsägarna

Beställargruppen lokaler, BELOK, är ett samarbete mellan Energimyndigheten och Sveriges största fastighetsägare. Landstinget representeras av Locum. BELOK initierades 2001 av Energimyndigheten och gruppen driver utvecklingsprojekt med inriktning på energieffektivitet och miljöfrågor.

Nationell samverkan för att minska miljöpåverkan av läkemedel

På initiativ av landstingen i Uppsala län och Stockholm startade ett nationellt samarbete i mars 2009 kring läkemedel och miljö. Syftet är dels att samla kompetens och utbyta erfarenheter, men även att bidra till forskning. Upphandling av läkemedel och kontakter med EU är två centrala frågor som nätverket samarbetar kring. Alla landsting och regioner är med.

Det nationella lustgaskonsortiet växer

Det nationella lustgaskonsortiet bildades på initiativ av landstinget i januari 2008. Syftet är att gemensamt verka för minskade utsläpp av lustgas. Under 2009 fick konsortiet flera nya medlemmar och nu är nästan alla landsting och regioner med. Läs mer på lustgaskonsortiets webbplats (www.lustgaskonsortiet.se).

Jämförande miljönyckeltal

Våren 2009 inleddes ett samarbete med Region Skåne, Landstinget i Uppsala län och Västra Götalandsregionen med syftet att definiera generella, gemensamma miljönyckeltal som visar på verksamheternas miljöprestanda. Nyckeltalen bygger i huvudsak på nationella standarder och innefattar ett livscykelperspektiv. Vissa avgränsningar har gjorts av redovisningstekniska skäl men målet har varit att hela verksamheten ska omfattas. Första jämförelsen görs avseende uppgifter för 2009, och presenteras i slutet av april 2010. Länkning till rapporten sker från landstingets webbplats.

Fler exempel på organisationer och nätverk där landstinget aktivt deltar:

Landstingets miljöchefer, LMC (www.skl.se)	Miljörevisorer i Sverige, MIS (www.mis.a.se)	Näringslivets miljöchefer, NMC (www.nmc.a.se)	Biogas Öst (www.biogasost.se)	BioEthanol for Sustainable Transport, BEST (www.best-europe.org)	Svensk Kollektivtrafik (www.svenskkollektivtrafik.se)	Den Nationella Substitutionsgruppen för Kemikalier (www.msrl.se)	Byggvarubedömningen (www.byggvarubedomningen.se)

Landstingets arbete med avfall, föroreningar och annan miljöpåverkan

Miljöfarlig verksamhet

Vissa av landstingets verksamheter är miljöfarliga enligt miljöbalken. En del av dessa kräver tillstånd eller är anmälningspliktiga. Från den 1 januari 2008 gäller ändrade regler om vilka verksamhetstyper som är tillståndspliktiga respektive anmälningspliktiga. Ändringen innebar att vissa av landstingets verksamheter ej längre behövde ha tillstånd.

Danderyds sjukhus och Södersjukhuset är nu enbart anmälningspliktiga men behåller tillsvidare sina tillstånd enligt miljöbalken. Även Norrtälje sjukhus, som drivs av TioHundra, har miljötillstånd trots att det inte längre är ett myndighetskrav för dem. Karolinska Universitetssjukhuset i Solna, Södertälje sjukhus och S:t Eriks Ögonsjukhus bedriver anmälningspliktiga verksamheter och erforderliga anmälningar är gjorda.

För Locums del klassas större reservkraftanläggningar som miljöfarlig verksamhet. Detta berör Huddinge sjukhusområde och Karolinskas sjukhusområde i Solna. Erforderligt tillstånd finns för Karolinska medan tillståndet för Huddingeanläggningen är under handläggning. Tillstånd söktes 2009 för två nya anläggningar på Danderyds och S:t Görans sjukhusområde.

SL bedriver anmälningspliktig verksamhet enligt miljöbalken avseende mellanlagring av farligt avfall och anmälan är gjord.

Waxholmsbolagets har två anmälningspliktiga bunkeranläggningar som båda är anmälda.

Miljö- och hälsostörande ämnen

Som fastighetsägare ansvarar landstinget genom Locum för att de produkter och ämnen som finns i en byggnad eller som används för att uppföra och underhålla en byggnad inte är skadliga för människors hälsa eller miljön.

Locums fördjupade PCB-inventeringar visade på förekomst i ett antal byggnader. Av de byggnader där Locum identifierade PCB-problem är utomhusfog åtgärdad för 5 procent, medan inga byggnader ännu är åtgärdade när det gäller inomhusfog.

PVC i golvmaterial tillåts tillsvidare i utrymmen för vård. I lokaler för administration kan alternativa material användas. Inga nya material provades 2009, men Locum fortsätter att söka alternativ till PVC.

Avfall

För att samordna avfallsfrågorna inom landstinget finns ett avfallsråd. Rådet arbetade 2009 främst med att utreda problemen med att materialåtervinna hårda plastförpackningar i Stockholmsregionen samt möjligheten att göra biogas av landstingets kostavfall.

Locum har hand om det konventionella avfallet från hyresgäster, i första hand vårdverksamheter, i de fastigheter som landstinget äger. Materialåtervinningsgraden ökade till 20 procent jämfört med 19 procent 2008.

Locum hanterar även avfall som uppkommer i samband med fastighetsdrift. Där minskade sorteringsgraden från 85 till 73 procent och andelen farligt avfall var 19 procent.

Mängden byggavfall minskade något samtidigt som andel sorterat avfall ökade från 78 till 80 procent. Det farliga avfallet består av elektronik (11,16 ton), asbest (31 ton), PCB (40 kg), koppar (22,5 ton), lysrör (460 kg) samt rökdetektorer och mindre mängder färgrester och kemikalier.

	2007	2008	2009
Konventionellt avfall	10 604	10 863	10 790
Fastighetsdrift	639	876	642
Byggprojekt	5 747	3 546	3 442
Totalt	16 990	15 285	14 874

Locum arbetar aktivt med att utvärdera och förbättra avfallshanteringen. Locum diskuterar även möjligheten att återföra en del av det konventionella källsorterade avfallets materialvärde till hyresgästerna. Tanken är att ett incitament ska leda till att hyresgästen och dess entreprenör sorterar bättre.

Vårdspecifikt avfall omhändertas av Stena Miljö AB och omfattar kemikalieavfall samt stickande, skärande och smittförande avfall. El-kretsen i Sverige AB hanterar landstingets elektronikavfall, vilket består av diverse elektronik, glöd- och lågenergilampor, lysrör och kyl/frys.

	2008	2009
Vårdspecifikt avfall	882	905
Varav stickande, skärande och smittförande avfall	848	876
Varav kemikalieavfall	34	28
Elektronikavfall	278	206

SL:s avfall från underhållsarbeten på spåranläggningar uppgick 2009 till 13 353 ton, varav 4 234 ton var farligt avfall.

Köldmedier

En del av landstingets förvaltningar och bolag har anläggningar med köldmedier. De regleras av Förordningen om fluorerade växthusgaser och ozonnedbrytande ämnen (SFS 2007:84).

De flesta anläggningarna tillhör de fastigheter som Locum förvaltar (se tabell 3). SL har relativt stora mängder köldmedier (se tabell 4) och anläggningar finns även inom Södertälje sjukhus (total mängd: 20 kg HFC), Södersjukhuset (12 kg HFC) och TioHundra (6 kg HFC).

	2006	2007	2008	2009
HCFC				
Total mängd	437	349	228	217
Omhändertagen mängd	45	47	64	5
HFC				
Total mängd	6 045	6 844	6 615	6 534
Påfylld mängd	419	383	284	317
Omhändertagen mängd	226	317	237	168
TOTAL MÄNGD	6 482	7 193	6 843	6 751

Uppgifter för 2009 kommer att kvalitetssäkras i samband med rapportering av köldmedia

	2008	2009
Total mängd köldmedium (HFC)	898	1 047
Påfylld mängd köldmedium (HFC)	82	29
Omhändertagen mängd köldmedium (HFC)	44	18
Läckage av köldmedium (HFC)	i u	59

Hållbar utveckling och socialt ansvar

Landstinget arbetar på många sätt med de sociala aspekterna av hållbar utveckling. Det sker dels genom själva kärnverksamheten – vård och kollektivtrafik – och dels genom särskilda projekt, program och policys. Under 2007 och 2008 arbetade landstinget fram en uppförandekod för leverantörer tillsammans med Västra Götalandsregionen och Region Skåne. Landstinget har en aktiv roll i processen med att utveckla en standard för socialt ansvarstagande och därutöver bedrivs arbete med barnkonventionen, handikappfrågor, folkhälsa med mera⁸.

Landstingets krav påverkar långt ner i leverantörskedjan

Landstingets uppförandekod ska godkännas vid kontraktsskrivning av leverantören, som åtar sig att följa olika principer och krav inom områdena mänskliga rättigheter, arbetsrätt och miljö. Uppförandekoden innebär i första hand krav på leverantören, landstinget förbehåller sig dock rätten att göra kontroller ytterligare ett eller två steg bak i leverantörskedjan.

Krav på att uppförandekoden ska följas ställs i de upphandlingar som prioriterats baserat på en riskanalys. Under 2009 omfattades instrument och rostfria sjukvårdsartiklar, operationsartiklar (engångs), handskar, sprutor och kanyler, förbandsartiklar samt textilier. Under 2010 tillkommer läkemedel och IT. Krav på uppförandekoden ställs i samtliga dessa upphandlingar i takt med att upphandlingarna genomförs. Totalt har 74 leverantörer skrivit under uppförandekoden, varav 62 stycken skrev under 2009.

Leverantören ska säkerställa att uppförandekoden efterlevs. Landstingets roll är i första hand att granska att leverantören har en god kontroll. Grundläggande krav är till exempel att leverantören vet var i produktionskedjan det finns risk för oegentligheter och att leverantören arbetar strukturerat med att informera personal och att göra revision hos underleverantörer. I enstaka fall gör landstinget/regionen också stickprovskontroller av själva produktionen.

Besök på plats i Tirupur

I april 2009 reste representanter från landstinget, tillsammans med Region Skåne och Västra Götalandsregionen, till textilstaden Tirupur i Indien. Där besökte man bland annat textilfabriker och fackrepresentanter.

Vid besöket konstaterades att det finns många utmaningar när det gäller de sociala aspekterna. Fattigdomen är ett stort problem. Förhållandena i fabriker, särskilt i färgerifabriker, är problematiska ur såväl arbetsmiljö- som miljösynpunkt. Glädjande nog kunde projektgruppen ändå konstatera att uppförandekoden leder till förbättringar hos underleverantörerna.

Dialog, självutvärdering och revision ger bättre upphandlingar

För att följa upp efterlevnaden av koden hos alla leverantörer krävs ett systematiskt tillvägagångssätt. Under 2009 utvecklade landstinget, Region Skåne och Västra Götalandsregionen metoder för hur man inom ramen för olika avtal ska arbeta med leverantören så att uppförandekoden får genomslag. Dialog, självutvärdering och revision är tre grundläggande komponenter.

---

⁸ Folkhälsoarbetet beskrivs till viss del under Miljömedicinsk forskning och utveckling. För mer information om folkhälsa samt barnkonventionen och handikappfrågor hänvisas till landstingets årsredovisning.

Minst en gång per år ska befintliga och möjliga leverantörer bjudas in till träffar för att få information om och tillfälle att diskutera uppförandekoden.

Minst en gång under avtalsperioden ska uppförandekoden följas upp. Alla leverantörer på avtalet ska bland annat svara på ett uppföljningsformulär. Baserat på svaren i uppföljningsformuläret görs en mer detaljerad uppföljning som kan vara att landstinget begär rättelse, ett möte med leverantören eller beslut om revision hos tillverkare. Om revisionen visar att det förekommer oegentligheter måste leverantören förändra sina arbetsmetoder.

Uppförandekoden får konsekvenser

Under året följde landstinget upp 12 leverantörer inom avtalet för instrument och rostfria sjukvårdsartiklar. Efter uppföljningen beslutade landstinget att inte förlänga avtalen med två leverantörer eftersom granskningen visade på brister i såväl leverantörernas egna rutiner som på tillverkningen i Pakistan.

Landstinget deltar i internationellt arbete om socialt ansvar

ISO 26000 är en internationell standard för socialt ansvarstagande. Landstinget har en aktiv roll i utformandet av standarden genom att landstingets miljöchef bland annat är ordförande för den internationella myndighetsgruppen.

I arbetet med att ta fram standarden deltar över 400 experter från 90 länder, liksom bland annat FN:s Global Compact, GRI och Världshälsoorganisationen WHO.

I slutet av sommaren kom ett nytt förslag till ISO 26000 och i början av 2010 röstade ISO: s medlemsländer för att förslaget ska gå vidare till det sista stadiet i processen. Standarden beräknas vara klar 2010. En organisation som vill vara socialt ansvarstagande ska följa 7 principer inom 7 områden (se tabell 1).

Principer	Kärnområden
Ansvarsskyldighet	Organisationsstyrning
Transparens	Mänskliga rättigheter
Etiskt uppförande	Arbetstagares rättigheter
Respekt för intressenter	Miljö
Följa lagstiftning	Rättvis verksamhetsutövning (anti-mutor, korruption m m)
Respektera internationella uppförandenormer	Konsumenters rättigheter
Respektera mänskliga rättigheter	Lokal samhällsutveckling

Hållbara SL

SL: s miljöavdelning bytte 2009 namn till avdelningen för hållbar utveckling. Det skedde i samband med att SL:s VD undertecknade FN: s initiativ för hållbar utveckling, Global Compact, och att samordningsansvaret för implementeringen lades på miljöavdelningen. Global Compact innebär att företaget åtar sig att arbeta efter tio principer inom områdena mänskliga rättigheter, arbetsrätt och miljö och antikorrupcion.

Ett konkret exempel på hur SL arbetar med hållbar utveckling är att bolaget varje år kräver en särskild rapport från leverantörerna av bussdrivmedel. Frågorna baseras på landstingets uppförandekod och handlar om hur leverantörerna försäkras om att produkterna är framtagna på ett miljömässigt och socialt godtagbart sätt.

Det praktiska arbetet med Global Compact ska genomsyra hela organisationen och hos SL kommer ansvaret för många hållbarhetsfrågor dels att ligga på juridik- och upphandlingsenheten och dels hos avdelningen för hållbar utveckling.

Hållbar upphandling för hållbar utveckling

Nya Karolinska Solna (NKS) ska bli ett av världens mest miljövänliga universitetssjukhus – en del av ett långsiktigt hållbart samhälle. Perspektivet hållbar utveckling ska genomsyra utformningen av sjukhusmiljön, valet av material och teknik samt energiförsörjningen. Men hur kommer vi dit?

– Jo, bland annat genom smarta upphandlingar, säger Anders Göransson som är miljösamordnare inom NKS-förvaltningen.

Nya Karolinska Solna planeras för att vara mycket energieffektivt – med nästan halverad energianvändning jämfört med dagens Karolinska. Bergvärme, solfångare, återvinning av värme och kyla, eleffektiv ventilation och belysning kommer att nyttjas. Växthusgasutsläppen från sjukhuset kommer att vara mycket låga, i princip nära noll. Helhets- och livscykel tanket inkluderar även en ny tunnelbanelinje och en ny pendeltågsstation utmed Citybanan.

– Vi jobbar stegvis, berättar Anders. Först fastställde vi projektmålen som styr hela satsningen. Ett av målen handlar om hållbarhetsperspektivet. I nästa steg bjöd vi in till en arkitektävling. Utifrån vinnande förslag utvecklades sedan själva projektprogrammet som bland annat innehåller huvudidéer, övergripande struktur och lösningar.

I nästa steg definierade vi funktionskrav som till exempel kan handla om val av (miljövänligt) byggmaterial, krav på minimerad energianvändning och effektiv avfallshantering.

Två nyckelord för projektet är generalitet och flexibilitet. Grundtanken är att sjukhuset enkelt ska kunna byggas om och användas under lång tid. Därför utformas sjukhuset för att klara förändringar – nya organisationsmodeller, ny medicinsk teknik samt nya former av diagnostik och behandling. Ledstjärnorna är smidiga vårdprocesser med god tillgänglighet, få förflyttningar, korta väntetider och goda vårdmiljöer för patienterna. NKS kommer att ha cirka 800 vårdplatser, 6 000 medarbetare och ett 1 000-tal forskare och studenter.

– NKS är troligtvis Europas största byggprojekt just nu – och ett av världens största sjukhusprojekt. Själva upphandlingen startade hösten 2008 och beräknas vara klar våren 2010. Just nu håller vi på att utvärdera de olika anbuden och förhandla med anbudsgivarna – en tuff uppgift och en stor utmaning, avslutar Anders Göransson.

Världens mest miljövänliga universitetssjukhus

Upphandlingen, som är landstingets största någonsin, genomförs som Offentlig-Privat Samverkan (OPS). Det innebär att ett privat projektbolag finansierar, projekterar, bygger och förvaltar sjukhusbyggnaderna. Bolaget ansvarar även för de delar av driften som inte handlar om vård – till exempel städ, tvätt och säkerhet. Landstinget hyr sedan fastigheterna. Efter 30 år övergår de i landstingets ägo. Sjukhuset planeras stå klart till årsskiftet 2015/2016.

Lustgas passar bättre för mamman än för miljön

Danderyds sjukhus är ett av Sveriges största förlossningssjukhus med nästan 7 000 födslar per år. 90 procent av de blivande mammorna använder lustgas. Eftersom det i snitt går åt nästan 1 kilo lustgas per förlossning blir det åtskilliga ton lustgas som släpps ut i luften.

– Men sedan våren 2009 är det slut med det, säger sjukhusets chefbarnmorska Nicole Silverstolpe. Då invigde vi nämligen vår nya destruktionsanläggning för lustgas, som ger närmare 100 procents rening.

– Våra drivkrafter för lustgasarbetet här på sjukhuset är främst två, berättar Nicole. Vi vill förbättra arbetsmiljön för vår personal, samtidigt som vi matchar landstingets miljömål när det gäller utsläpp av växthusgaser. Då 1 kilo lustgas motsvarar ungefär 300 kilo koldioxid förstår vem som helst att det är viktigt att minska utsläppen.

Men det räcker inte att installera en reningsanläggning. Först måste lustgasen samlas in. Det är inte lätt eftersom födande mammor knappast ligger still. Lösningen är en ny dubbelmask som mamman kan använda under födsloarbetet. Masken samlar in och suger ut all gas som inte andas in av mamman. Gasen skickas sedan vidare till sjukhusets destruktionsanläggning.

– Introduktionen av den nya masken har gått smidigt, säger Nicole. Svårigheten ligger i inlärningen, inte i tekniken. För oss här på förlossningsavdelningen handlar det också mycket om att informera och motivera – både personalen och mamman. Och det har vi lyckats riktigt bra med. Det är ju faktiskt svårt att hitta några negativa argument.

Vi arbetar också med att stoppa läckage från ledningar och slangar, vilket både betyder en miljövinst och en kostnadsbesparing. Eftersom lustgas som sprids i rum och korridorer även är ett arbetsmiljöproblem har sjukhusets ventilation förbättrats – vilket betyder bättre arbetsmiljö för vårdpersonalen.

Tack vare vårt lustgasarbete kan mamman bidra till en långsiktigt bättre miljö, något som även påverkar den nyfödda bebisens vidare liv här på planeten.

Varför arbetar landstinget för att minska sjukhusens lustgasutsläpp?

Därför att:

- Lustgas är en stark växthusgas – 300 gånger värre än koldioxid. Lustgas är också en av de gaser som förstör ozonhålet.
- Lustgas är ett arbetsmiljöproblem. Vårdpersonal som utsätts råkar ut för trötthet och yrsel. Långvarig exponering kan orsaka brist på vitamin B₁₂.
- Lustgasdestruktion är ett kostnadseffektivt sätt att reducera utsläpp av växthusgaser, till exempel jämfört med vad det kostar att reducera utsläpp inom transportsektorn.

Sedan 2002 har landstinget minskat sina utsläpp med 14 ton. Världens första destruktionsanläggning installerades 2004 vid Karolinska Universitetssjukhuset i Huddinge.

Så styrs landstinget

Landstinget är en politisk styrd organisation. Det betyder att det ytterst är de som bor i länet som bestämmer hur vård, kollektivtrafik och andra delar av verksamheten ska utformas. Landstinget lyder under kommunallagen.

Folkvald fullmäktige fattar beslut

Vart fjärde år väljer länets invånare vilka politiska partier och vilka politiker som ska styra landstinget de kommande fyra åren i och med valet till landstingsfullmäktige. Vid det senaste valet 2006 fick den borgerliga alliansen flest röster. De började styra den 1 januari 2007.

Landstingsfullmäktige, som består av 149 folkvalda ledamöter, fastställer bland annat budget, skattesats samt patient- och trafikantavgifter. Där tas även beslut om miljöpolicy och miljöprogram. Fullmäktige utser landstingsstyrelsen som leder och samordnar landstingets verksamhet.

Landstingets löpande arbete leds av nämnder och styrelser som också väljs av landstingsfullmäktige. Landstingets medarbetare arbetar för att genomföra politikernas beslut i verksamheten. Arbetet i landstingsfullmäktige styrs av en arbetsordning. Landstingsstyrelsen och nämnderna styrs av ett reglemente som även beskriver ansvaret mellan fullmäktige, styrelse och nämnder. För mer information om landstingets organisation, se www.sll.se.

Demokratiska val och öppna möten

Länets invånare ska kunna påverka verksamheten. Förutom möjligheten till eget politiskt engagemang bestämmer invånarna vilka som ska styra landstinget genom landstingsvalen. Fullmäktiges sammansättning ger den politiska inriktningen.

Synpunkter till landstingspolitikerna kan framföras direkt i kontakt med förtroendevalda. Fullmäktiges möten sker i Landstingshuset på Hantverkargatan i Stockholm. De är offentliga och sänds även på webb-tv. På landstingets webbplats finns kontaktuppgifter till samtliga förtroendevalda.

Politiska beslut ska tas utifrån allmänhetens intressen. Det är emellertid svårt att i praktiken helt garantera en politikers oberoende i och med att man till exempel kan ha en annan anställning eller privata ekonomiska intressen som berörs av beslut. Detta gäller även landstinget. Det är framför allt kommunallagen som reglerar ledamöters oberoende. Den säger att en ledamot inte får delta i handläggningen av ett ärende som personligen rör ledamoten eller någon närstående, det vill säga när det föreligger jäv.

Landstingets miljöpolitiska program

Landstingets miljöpolitiska program beslutas i landstingsfullmäktige och anger mål som ska nås inom en femårsperiod. Miljö Steg 5 gäller perioden 2007-2011 men redan nu har arbetet med Miljö Steg 6 för perioden 2012-2016 initierats. Bland annat har en formell intressentdialog förts med representanter för olika delar av landstingets breda spektrum av intressenter i syfte att diskutera det kommande miljöprogrammet och identifiera viktiga framtidsfrågor inom miljö- och hållbarhetsområdet.

Målen i miljöprogrammet ska nås för landstinget som helhet, men varje förvaltning och bolag ska nå sin del av målen. Under programperioden specificeras innebörden av målen, delmål

formuleras i budget, projekt initieras från centralt håll och målen förs in i förvaltningarnas och bolagens miljöhandlingsplaner och budgetar.

Central och lokal miljöstyrning

I landstingsstyrelsen finns ett landstingsråd med särskilt ansvar för miljö. I tjänstemannaorganisationen innehas ansvaret för miljöfrågorna av miljöchefen. Bolagens miljöarbete styrs utifrån landstingets ägarpolicy.

SLL Miljö har i uppgift att styra, leda och samordna landstingets miljöarbete. Alla landstingets förvaltningar och bolag har antingen en miljöchef eller en miljösamordnare. Några av landstingets verksamheter, till exempel SL och Karolinska Universitetssjukhuset, har egna miljöavdelningar. Därutöver finns miljöombud, miljöteam och miljöcontrollers, som på olika sätt medverkar i miljöarbetet. Det innebär att cirka 2 000 anställda har en formell uppgift som är relaterad till landstingets miljöpolitiska program.

En stor del av miljöarbetet styrs helt på lokal nivå. Förvaltningar och bolag arbetar inom ramen för sina miljöledningssystem med att minska sin miljöbelastning. Det är också på lokal nivå som efterlevnaden av miljölagstiftningen till stor del styrs och kontrolleras.

Utöver politiska beslut finns även diverse stödjande dokument och riktlinjer för miljöarbetet (beslutade på tjänstemannanivå), till exempel den strategi för kommunikation av miljöarbetet som beslutades 2007.

KONCERNGEMENSAMT

Landstingsstyrelsens förvaltning, LSF, har i uppdrag att leda, styra och samordna koncernen med utgångspunkt från de mål som anges i den politiska plattformen samt den budget som beslutas av landstingsfullmäktige varje år.

Nya Karolinska Solna-förvaltningen, NKS, har i uppdrag att planera och säkerställa uppförandet av ett nytt universitetssjukhus i Solna som ska stå färdigt i december 2015.

BESTÄLLARE AV VÅRD

Hälso- och sjukvårdsnämnden, HSN, ansvarar för att det finns ett utbud av hälso- och sjukvård som svarar mot befolkningens behov. HSN ska vidare upphandla och träffa avtal med sjukvårdsproducenter, ansvara för patientval och andra ersättningssystem samt godkänna de vårdgivare som patienterna kan välja.

TioHundranämnden är från och med den 1 januari 2006 Norrtäljes gemensamma hälso- sjukvård och omsorgsnämnd och beställare av hälso- och sjukvård samt omsorg i Norrtälje. Huvudmännen Stockholms läns landsting och Norrtälje kommun samverkar genom denna nämnd.

UTFÖRARE AV VÅRD

Stockholms läns sjukvårdsområde, SLSO, ansvarar för produktion av landstingsägd vård, så som primärvård, vuxenpsykiatri, barn- och ungdomspsykiatri, beroendevård, handikapp- och habiliteringsverksamhet samt geriatrik. Totalt har SLSO 117 resultatenheter.

Karolinska Universitetssjukhuset är ett av Europas största sjukhus. Huvuduppdraget är att ansvara för landstingets riks- och regionsjukvård. Uppdraget omfattar specialiserad och högspecialiserad sjukvård samt forskning och utbildning.

Södersjukhuset AB är ett akutsjukhus vars huvuduppdrag är att ge specialiserad akut och planerad vård.

Danderyds sjukhus AB är ett akutsjukhus och den akuta andelen utgör cirka 85 procent av produktionsvolymen.

TioHundra AB bedriver den landstingsägda hälso- och sjukvården samt den kommunalägda

omsorgsverksamheten med mera i Norrtälje. Det är ett hälftenägt bolag, tillsammans med Norrtälje kommun.

Södertälje sjukhus AB är från 1 april ett landstingsägt bolag som bedriver vård inom akutsomatik och geriatrik samt en barnläkarmottagning och röntgenverksamhet. Verksamheten bedrevs tidigare inom Sjukvården i Salem, Nykvarn, Södertälje, SNS. Primärvårdsverksamheten samt den psykiatriska kliniken som tidigare drevs inom SNS övergick till SLSO.

S:t Eriks Ögonsjukhus AB är ett universitetssjukhus vars patienter kommer från hela Sverige och från utlandet. Huvuduppdraget är att bedriva ögonsjukvård samt att bedriva forskning, utveckling och utbildning inom ögonsjukvården.

Ambulanssjukvården i Storstockholm AB, AISAB, bedriver ambulanssjukvård åt landstinget.

Stockholm Care AB är landstingets bolag för export av vård och vårdtjänster.

Folktandvården Stockholms län AB, FTV, har en stor geografisk spridning och finns på cirka 90 platser inom länet. FTV ska erbjuda ett komplett utbud av tjänster inom allmän- och specialisttandvård.

TRAFIK

AB Storstockholms lokaltrafik, SL, ansvarar för att skapa ett väl avvägt kollektivt transportsystem och för att tillhandahålla en väl utbyggd och modern infrastruktur. Trafiken upphandlas och utförs av privata entreprenörer. Även färdtjänstverksamhet, som att upphandla färdtjänsttransporter, trafikplanering och kundservice, ingår sedan 1 juli 2009.

Waxholms Ångfartygs AB, Waxholmsbolaget, svarar för den kollektiva sjötrafiken. Det innebär bland annat trafikupphandling, planering och ledning av trafiken. Trafikarbetet utförs av privata entreprenörer.

Färdtjänstnämnden, ansvarar i huvudsak för myndighetsutövning som gäller att pröva och besluta om färdtjänstillstånd samt om extra resettilldelning.

FASTIGHETER

Locum AB ansvarar för vissa ägarfrågor för landstingets fastigheter. Bolaget svarar för ekonomisk och teknisk förvaltning av fastigheterna samt investeringar enligt av landstinget fastställd investeringsplan. Locum svarar också för uthyrning, mertjänster och fastighetsutveckling samt försäljning av icke strategiska fastigheter.

ÖVRIGA VERKSAMHETER

Regionplanenämnden ansvarar för regionplaneringen och de regionala utvecklingsfrågorna.

Kulturnämnden stöder det fria kulturlivet i Stockholms län genom dels verksamhetsstöd, dels olika projektstöd.

Landstingsrevisorerna granskar årligen all verksamhet som bedrivs inom landstinget i den omfattning som följer av god revisionssed.

Patientnämnden är en från vården fristående och opartisk instans som patienter och anhöriga kan vända sig till när det uppstått problem i kontakterna med all offentligt finansierad hälso- och sjukvård (privat, kommunal och landstingskommunal) samt Folktandvården och privata tandhygienister.

MediCarrier AB bedriver lagerhållning och distribution av sjukvårds- och förbrukningsartiklar samt är beställar- och logistik enhet för transporter till verksamheter inom landstinget.